

An aerial photograph of a city, likely Riga, Latvia, showing a dense urban landscape with numerous buildings, including a prominent white church with a tall spire in the foreground. The image is overlaid with a semi-transparent white rectangle containing text.

Bendroji sekcija
Vispārīgā sekcija
General Session

DAIVA ALIŪKAITĒ

Vilniaus universitetas
daiva.aliukaite@knf.vu.lt

VIOLETA MEILIŪNAITĒ

Lietuvių kalbos institutas
violeta.meiliunaite@lki.lt

Ar ir kaip dialekto grafolektas kuria naują tarmiškumą?

XXI amžiaus dialektologijos diskursas aprėpia ir pesimistinius, ir optimistinius, ir realistinius tarmiškumo raidos ir sklaidos scenarijus. Pirmiausia tai susiję su principine ideologine žiūros nuostata. Natūralu, kad tyrėjui linkstant savo kritinį, analitinį žvilgsnį varžyti *mirties* (*nykimo*) *ideologijos* (angl. *the ideology of decay*) (dėl sampratos žr. Villena Ponsoda 2010: 614 ir ten cit. šaltinius) imperatyvais XXI amžiuje belieka konstatuoti, kad tarmės nyksta, nelikę *grynųjų dialektų*. Kai tyrėjo kalbos variantiškumo refleksija yra veikiamą *kaitos* (*progreso*) *ideologijos* (angl. *the ideology of progress*) (dėl sampratų žr. Villena Ponsoda 2010: 614 ir ten cit. šaltinius) įtvirtinto optimizmo, nesunkiai pagrindžiamas ne variantų nykimo, bet kaitos scenarijus. Tiek nykimo, tiek ir kaitos perspektyvos pirmiausia sietinos su sakytiniu tarmiškumu. Dar labiau dialektologinį diskursą įvairinti gali rašytinio tarmiškumo peržiūros ir analizė. Taigi šiame pranešime, remiantis lietuvių kalbos dialektų grafolektų analize, svarstoma, ar ir kaip dialekto grafolektas kuria *naują tarmiškumą*. Tiriamoji medžiaga apima tiek dialekto grafolektais rašytus meninius tekstus, tiek paskirus viešojo diskurso fragmentus. Dėmesys sutelkiamas ne tik į skirtingų dialektų grafolektų duomenis *per se*, t. y. įvertinamos konkretaus *dialekto perrašos* (angl. *Dialect respelling*) (dėl koncepto žr. Preston 1985: 328–329) strategijos, bet, įtraukiant abi ideologines prieigas, t. y. *nykimo* ir *kaitos*, konceptualių lygmeniu vertinama, kas apskritai nutinka su sakytiniu tarmiškumu (oralumu), kuris perkeliamas į raštą. Tyrėjų atkreiptas dėmesys, kad rašymas suteikia grafolektui galią, gerokai viršijančią bet kurio žodinio dialekto galią (plg. Ong 2002: 8), taigi rašytinis tarmiškumas šioje perspektyvoje suprastinas ir aiškinamas ne tik kaip reiškinys *per se*, bet ir kaip strategija tarmiškumo planavimui. Žinoma, kiek apskritai planavimas gali būti siejamas su nestandartiniais kodais. Taigi pranešime plėtojami argumentai *pro* ir *contra*, ar rašytinis tarmiškumas yra tik konservuojamas sakytinis tarmiškumas, ar grafolektu kuriamas (ar kuriasi) *naujas tarmiškumas*.

Pranešime nesiekama apžvalgos dialektų grafolektų analizės, bet, pasirinkus iliustratyvumą, gilinamasi, kaip standartinės kalbos grafemų inventoriui bandoma įrėminti sakytinį tarmiškumą. Svarstoma rašytinio tarmiškumo kaip savarankiško kodo funkcionavimo (savi)vertė, poveikis sakytiniam tarmiškumui, percepcijos galimybės. Pasitelkiama ir *stebėtojo paradokso* (angl. *observer's paradox*) (dėl termino žr. Labov 2006: 86) nuostata kvestionuoti dialekto grafolekto autentiškumą santykiu su sakytiniu tarmiškumu.

Literatūra

- Labov, William, *The Social Stratification of English in New York City* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Ong, Walter J., *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London/New York: Routledge, 2002.
- Preston, Dennis R. The Li'l Abner Syndrome: Written Representations of Speech. – *American Speech* 60 (4), 1985, 328–336.
- Villena Ponsoda, Juan Andrés, Community-based Investigations: From Traditional Dialect Grammar to Sociolinguistic Studies, *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*. Volume 1: *Theories and Methods*. HSK Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, eds. Peter Auer, Jürgen Erich Schmidt, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2010, 613–631.

DIEGO ARDOINO

Vilniaus universitetas
diego.ardoino@flf.vu.lt

On the designation and metrical structure of the Basel micro-text

The year 2025 marks the 50th anniversary of the official publication of the discovery of the so-called “Basel micro-text” (McCluskey, Schmalstieg, & Zeps, 1975), a document considered by some scholars to be the oldest extant text in a Baltic language. This micro-text remains a highly problematic linguistic monument, subject to ongoing scholarly debate concerning its dating and interpretation. Even its designation – as a “trace”, “epigram”, “fragment” or otherwise – hinges on formal features whose presence or absence remains contested.

One key area of contention is whether the text should be understood merely as rhythmic prose or as composed according to a recognizable metrical structure. Over the years, various interpretations have been advanced regarding its rhythmic or metrical organization and the appropriateness of specific terminological labels.

This presentation addresses two central issues. First, it investigates how the term “trace” has been misinterpreted and inappropriately applied in certain recent scholarly works. Second, it argues that the Basel micro-text, as identified by V. Mažiulis (1975), reveals a discernible metrical structure – most plausibly a couplet of dactylic hexameters. Closer analysis, however, suggests that this metrical form corresponds to a specific subtype of hexameter distinguished by internal rhyme between the two hemistichs. These features are characteristic of Leonine verse, a form frequently employed in medieval Latin poetry.

The presence of such a metrical form, closely associated with medieval European literary culture, in a Baltic-language text is noteworthy. It offers valuable insights into the individual responsible for inserting the micro-text into the FV2 codex, as well as into the cultural and intellectual milieu in which he operated.

References

- Mažiulis V. 1975: Seniausias baltų rašto paminklas, *Baltistica*, 11-2, 125–131.
- McCluskey S. C., Schmalstieg W. R., Zeps V. 1975: „The Basel Epigram: A new minor text in Old Prussian, *General Linguistics*, 15, 159–165.

ULDIS BALODIS

LU HZF Lībiešu institūts
Tartu Ülikool
ubalodis@lu.lv

ANNA SEDLÁČKOVÁ

LU HZF Lībiešu institūts
Helsingin yliopisto
anna.sedlackova@helsinki.fi

Pōlaks līvōkielkōks! Creating resources and tools for using Livonian

Livonian is a Finnic language indigenous to Latvia and is one of the most endangered languages in Europe. Following the Soviet occupation of Latvia during World War II, the Livonian Coast – the ancestral homeland of the Livonians on the northwestern coast of Courland – became part of the external border zone of the Soviet Union and access to the sea and shore was restricted, ending the ability for the Livonians to practice their traditional lifeway centering on fishing. As a result, by the 1950s, the Livonians had been forced to leave their native coast, which spelled the end of the last compact area of Livonian settlement.

This change in the Livonian community also drastically altered the way that the Livonian language was used in daily life. And until 1971–1972, with the formation of the first Livonian choirs (Rāndalist and Līvlist), the opportunities to use Livonian were significantly diminished and the number of Livonian speakers decreased. In the years following the reestablishment of Latvia's independence in 1990–1991, Livonian community organizations began work again and Livonian was recognized in the Latvian State Language Law, but with the Livonians continuing to live scattered – primarily in Rīga but also Ventspils, Kolka, and other cities in Latvia – the issue of how to revitalize the Livonian speech community remained unresolved during the subsequent decades.

This talk examines the history of the Livonian language situation using this as context for the efforts of the University of Latvia Livonian Institute (UL LI) – both independently and in conjunction with other research institutions – to create new tools and resources for not only researching and studying but also using Livonian. These include a text corpus and linguistic databases; an online dictionary with recorded audio to model pronunciation and declension and conjugation paradigms for individual nouns and verbs; online and in-person language courses; a Livonian reading group; and an online space (called #līvōkielkōks) on Facebook and Instagram for using and practicing Livonian.

Founded in 2018, the UL LI is the world's only research institution focusing its work primarily on Livonian-related topics while also working with the Livonian community to pioneer new methods and often incorporating digital and other new technologies to support Livonian language revitalization. This work is also intended to serve as a way to support other highly endangered language communities around the world and provide them with ideas and methods for effective language revitalization.

References

- Ernštreits, Valts, Fišel, Mark, Rikters, Matīss, Tomingas, Marili, & Tuisk, Tuuli. 2022. Language resources and tools for Livonian. Eesti Ja Soome-Ugri Keeletheaduse Ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 13(1), 13–36. <https://doi.org/10.12697/jeful.2022.13.1.01>
- Ernštreits, Valts & Kļava, Gunta. 2023. Experiences in Teaching an Endangered Language: Finding the Motivation and Means to Ensure the Acquisition of Livonian. In: *Teaching and Learning Resources for Endangered Languages*, Riitta-Liisa Valijärvi and Lily Kahn (eds.). 66–82. https://doi.org/10.1163/9789004544185_006
- Kļava, Gunta. 2022. Valodas loma lībiešu pēcteču identitātē un valodas nodošana nākamajām paaudzēm. *Valoda: nozīme un forma / Language: Meaning and Form* 13, 124–138. <https://doi.org/10.22364/vnf.13.09>

MĀRIS BALTIŅŠ

LU HZF Latviešu valodas institūts
mbaltins58@gmail.com

Jēkabs Velme un viņa divpadsmit “Vēstules par valodu un valodniecību” (1885–1888)

Jēkabs Velme (1855–1928) pieder pie vecākās akadēmiski izglītoto latviešu valodnieku paaudzes, kuri centās popularizēt modernās valodniecības atziņas jau 19. gs. beigās. Līdzīgi citiem viņa līdzaudžiem (piemēram, K. Mīlenbaham) viņa darba mūžs pagāja, strādājot maizes darbu un atlicinot zinātniskajām interesēm tikai vaļas brīžus. Pēc vispārīgās valodniecības un ģermānistikas studijām Tērbatas Universitātē (1876–1879), iegūstot cand. phil. grādu, J. Velme uzsāka skolotāja gaitas, no 1882. gada strādādams Maskavas ģimnāzijās, bet no 1883. gada – par vācu valodas lektoru Maskavas Universitātē. Par nozīmīgāko J. Velmes nopelnu latviešu kultūras attīstībā jāuzskata pirmā ilgstoši pastāvošā žurnāla “Austrums” (1885–1906) dibināšana un rediģēšana 18 gadu laikā. Noslodze redaktora darbā izskaidro, kāpēc J. Velme publicējis samērā maz rakstu, tomēr arī tie liecina daudzpusīgu erudīciju sava laika valodniecības pētījumos.

Konceptuāli vienotā divpadsmit rakstu sērija “Vēstules par valodu un valodniecību” tiek publicēta žurnāla “Austrums” numuros no 1885. gada 3. numura līdz – 1888. gada 12. numuram. Rodas iespaids, ka viņam vēstules bijušas jau laikus gatavas, bet viņš tās ar redaktora skartu mērķtiecīgi ievietojis konkrētos numuros ar nolūku līdzsvarot to saturu vai aizpildīt vietu kāda nesaņemta raksta vietā.

Šī rakstu sērija uzskatāma par pirmo sistemātiskā vispārējās valodniecības atziņu izklāstu latviešu valodā, gan problēmas īpaši nesarežģījot, lai tās iederētos literāri sabiedriskā žurnālā, bet arī neatkāpjoties no akadēmiskā populārzinātnisku publikāciju stila un iekļaujoties 4–7 lappusēs. Katrā no tām izcelta kāds būtisks jautājums, kuru tad sniegtas izvērstas atbildes. Iespējams šīs vēstules iedalīt vairākos tematiskos ciklos:

Pirmais no tiem skar pašus vispārīgākos jautājumus, I vēstulē mēģinot izskaidrot “Kas ir valoda?”, II – “Kā mēs tiekam pie valodas?”, bet III – atklāt valodas saikni ar domāšanu.

Otrais saistīts ar valodas mainību, jo IV vēstulē mainība saistīta ar valodas dzīvību, V – par vārdu formas, VI – par to nozīmes pārmaiņām laika gaitā, bet VII – apcerēts “kā valodā cēlās nosaukumi priekš kādas lietas vai kāda jēdziena”.

Trešais savukārt atklāj valodu līdzību un dažādību, VIII vēstulē pakavējoties pie tādiem pamatjēdzieniem kā valodu saime (Velmem – valodu cilts), dialekts un izloksne; IX – par indoeiropiešu valodu saimi; X un XI – par citām valodu saimēm.

Beidzamā, XII vēstulē, sniegts apkopojums un īss atkārtojums par visu iepriekš rakstīto. Noslēgumā J. Velme atturīgi norādīja, ka viņš “tikai gribējis aizrādīt uz svarīgākām lietām un caur tam daudz maz izskaidrot, kas valoda ir un kāds tai svars cilvēku starpā” un “dot tikai to, par ko lielākā daļa valodnieku vienis prātis”.

Kad 1922. gadā J. Velme atgriezās Latvijā, viņš 1924. gadā kļuva par Filoloģijas un filozofijas fakultātes privātdocentu (par darbu venia legendi tiesību iegūšanai tika atzītas minētās vēstules) un tika ievēlēts par filoloģijas goda doktoru. Diemžēl savas dzīves pēdējos gados viņš baltu valodu docēšanai nepievērsās, bet docēja vācu valodu tieslietu studentiem.

Jēkaba Velmes darbs “Vēstules par valodu un valodniecību” ir pirmais latviešu autora oriģināldarbs vispārīgajā valodniecībā, ko mērķtiecīgi analizēt kontekstā ar Kārļa Mīlenbaha apcerējumu “Par valodas dabu un sākumu” (1891) un Rūdolfa Jirgena publikāciju “Valodas attīstīšanās” (1892).

SOLVITA BURR

Latvijas Universitāte
solvita.burr@gmail.com

“Presentation will be tomorrow, now we use Canvas, we take a ready-made template”: Edtech in the Latvian-language classroom in Latvia and Latvian diaspora

Educational technology, or EdTech, is an umbrella concept encompassing the development and application of electronic devices (e.g., laptops, interactive whiteboards, video recording systems), digital tools and resources (e.g., writing editing tools, machine translation tools, learning apps, open education resources, or OER), and technology-enriched teaching/learning practices (e.g., learning platforms such as Moodle and Canvas, online courses, digital gaming) to support, facilitate, and enhance learning, instruction, and/or performance in various educational settings.

One of the leading goals of Latvia, the EU, and many countries around the world is to promote the development of a smart, inclusive, technologically advanced and innovative society. Many guidelines and planning documents affecting real practice (e.g. DigComp 2022; OESD 2023; DTP 2027) highlight the role of the creation and implementation of diverse digital technologies in various life domains in societal development. However, the globally initiated course of technologization and digitization in many areas of life (incl. education) requires a critical evaluation of this process and the technological readiness of the participants, equally considering the positive and negative aspects and possible risks. The UNESCO report “Technology in Education: A Tool on Whose Terms?” points to this concern as well (UNESCO 2023: 84).

During the postdoctoral project “Development of a Comprehensive Methodology for the In-Depth Study of Students’ Textual Experiences and Literacy Capabilities in the Language Classroom” (LU-BA-PG-2024/1-0014; 2024-2025), thirty three Latvian-language lessons were observed in four public schools of Latvian regions (Vidzeme, Latgale, Kurzeme, and Zemgale) and four schools in the Latvian diaspora (in the USA, Canada, Australia, Europe), and 13 interviews with more than 20 students on the observed lessons were obtained. In addition, electronic questionnaires with also questions about students’ use of language technologies and Internet in the process of learning the Latvian language were filled out by 188 students. Although the obtained data were meant to discuss students’ textual experiences and literacy developing strategies, they show useful information to find out some trends of the use of EdTech in the Latvian-language classroom worldwide.

In this in mind, the aim of the paper is to describe the types of EdTech included in the Latvian-language lessons and their functionality in relation to the goal and tasks of the lesson.

The preliminary data analysis shows the following:

1. Electronic devices and the Internet are used significantly more and more frequently in the Latvian-language lessons in Latvian public schools, with a few exceptions in Latvian diaspora schools.
2. The Internet is used for educational purposes mainly to find out individual word meaning in the electronic explanatory dictionary “Tēzaurs” and to search information on the topic of the lesson, for example “Power” and “Entertainment opportunities in Latvia”, on the Google (without more precise instructions on how to do this, which websites to include/not include in preparing the answer).
3. The teacher’s use of electronic devices is associated with the use of a computer and projector, showing lesson plan, tasks, and discussion questions in the form of a PP presentation.
4. The use of electronic devices by students, when they are involved in the learning process, is not controlled – teacher does not specify time for their use and does not see what the students are doing. As a result, many students play video games, watch videos, chat, and do other things unrelated to the lesson.

5. 65% of students (out of 188) admit that they sometimes or often use additional materials to understand the text and complete tasks, including creating their own texts (e.g. e-dictionaries, Google, Wikipedia, their own notebook). If students must create a digital text (e.g. MS Word document), 57% of students use a spelling, grammar, and style checking program.
6. 58% of students reveal that they use artificial intelligence, or AI, (e.g. ChatGPT) to create an assigned text.

During the presentation, the data analysis will be deepened and the necessity for expanding the inclusion of EdTech (especially in Latvian diaspora schools) in the context of the modern education and students' future labor market will be discussed.

References

- DigComp (2022). Digital Competence Framework. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/education-and-training/digital-transformation-education/digital-competence-framework-citizens-digcomp/digcomp-framework_en.
- DTP (2027). Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027.gadam. <https://www.varam.gov.lv/sites/varam/files/content/files/digitalas-transformacijas-pamatnostadnes-2021-27.pdf>.
- OECD (2023). PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>.
- UNESCO (2023). Technology in Education: A Tool on whose terms? <https://www.unesco.org/gem-report/en/technology>.

ADRIANO CERRI

Università di Pisa
adriano.cerri@unipi.it

Case alternation and case neutralization in Old Latvian numerals

In Old Latvian, the cardinal numerals 1–9 exhibit morphosyntactic behavior similar to that of adjectives. As in Modern Latvian, they are declinable forms that agree in gender and case with the quantified noun. In standard constructions, the numeral functions as a modifier of a head noun. In the following examples, the noun phrase serves as the subject (1) and the direct object (2) of the verb:

- (1) *turr by šefšchas Ackmina Vdeno Kruhfes* (Manc 1654 I: 142, 5)
 there be-PST.3 6-NOM.F stone-GEN.SG water-GEN.SG jar-NOM.PL
 ‘there were six stone water jars there’, cf. John 2,6

- (2) *Wings jehme tahš septingas Maifes* (Manc 1654 II: 124, 8-9)
 he take-PST.3 DEM.ACC.PL.F 7-ACC.F bread-ACC.PL.F
 ‘he took the seven loaves’, cf. Matthew 15,36

When the noun phrase is governed by a prepositional phrase, the noun appears in the case required by the preposition, and typically the numeral—along with any other modifiers—agrees with the noun in gender and case. See example (3), where the preposition *ar* ‘with’ governs a noun phrase in the syncretic DAT/INS case:

- (3) *The parrad ar thems Dawanems trims* (Ps 1615: 91, 29)
 they show-PST.3 with DEM.DAT/INS.PL gifts-DAT/INS.PL 3-DAT/INS
 ‘with those three gifts they showed...’

The Old Latvian numeral 2 (*diwi*, *-as*) shows a remarkable syntactic peculiarity: it sometimes follows the adjectival agreement pattern of other numerals, i.e., full agreement in gender and case, but in other instances appears as an invariable form that does not respond to the expected syntactic context. In such cases, the ending *-i*—an old marker of nom./acc. dual fem./neut., later reinterpreted as masc. nom. (cf. Stang 1966: 277)—spreads across the paradigm as a *casus generalis*. In the following example, the preposition *pehz* (Mod. Latv. *pēc* ‘after’) assigns an oblique case to the noun phrase; this is reflected on the noun *day*, but not on the numeral two. Compare (3) and (4):

- (4) *UN pehz diwi Deenahm bija Leeldeena* (TJT 1685)
 and after 2-NOM.M.(=GENER) day-DAT/INS.PL be-PST.3 Passover-NOM.SG
 ‘and after two days it was the Passover’, cf. Mark 14,1

The same case-neutralization phenomenon can occur when the syntactic requirement is imposed by a verb rather than a preposition. In (5), the verb *kalpoht* (Mod. Latv. *kalpot*) ‘to serve’ governs the dative case for the beneficiary masters, but the numeral does not reflect this:

- (5) *NE weens warr diwi Kungeem kalpoht* (TJT 1685)
 NEG 1-NOM.M can-PRS.3 2-NOM.M.(=GENER) master-DAT/INS.PL serve-INF
 'No one can serve two masters', cf. Matthew 6,24

This syntactic behavior of the numeral 2 was already noted in early grammars (e.g., Adolphi 1685; Stender 1761). Modern grammars (e.g., Endzelin 1923; Sokols et al. 1959; Pokrotniece et al. 2002) further record a broader trend: the possibility of alternation, for numerals 1–9, between the syntactically expected case and a general invariable form. Over time, the use of the general case appears to have extended from 2 to the other basic cardinal numerals. Yet, no specific study to date has systematically investigated this phenomenon through analysis of historical texts.

This preliminary research presents a sample-based dataset documenting the alternation between regular agreement, as in (1–3), and general-case usage, as in (4–5), for numerals 1–9 in 16th–17th-century texts available on the digital corpus of Old Latvian (<https://senie.korpuss.lv/>). Based on textual evidence, the study aims to address the following theoretical and diachronic questions: i) why this phenomenon originated specifically with the numeral 2; ii) which syntactic contexts favored the rise of the general case in 2 and its subsequent extension; iii) what chronological stages can be reconstructed within the investigated time span.

References

- Adolphi, H. *Erster Versuch Einer kurtz-verfasseten Anleitung zur lettischen Sprache...*, Mitau, 1685.
 Endzelin, J. *Lettische Grammatik*, Heidelberg: Carl Winter, 1923.
 Pokrotniece, K. et al. (eds.) *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2002.
 Sokols, E. et al. (eds.) *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*, vol. I: *Fonētika un morfoloģija*, Rīga: Latvijas PSR zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.
 Stang Ch. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
 Stender, G. F. *Neue vollständigere lettische Grammatik...*, Braunschweig, 1761.

RAFAŁ DARASZ

Uniwersytet Warszawski
r.darasz@uw.edu.pl

Script-related signs in Lithuanian Sign Language (LGK): history, morphology, iconicity

Many different connections occur between written forms of spoken languages and signed languages. It results in loanwords (Adam 2012), initialized signs (Fernald and Napoli 2000), fingerspelling (Lepic 2015) or sign movement tracing a shape of a written character (Ktejik 2013). Initialized signs use a handshape which represents the first letter of a corresponding spoken language translation.

The aim of the study was to analyze the vocabulary of Lithuanian Sign Language (LGK, *lietuvių gestų kalba*), whose lexical motivation is related to writing both in the form of writing systems for spoken languages (mainly Lithuanian) and graphic symbols such as punctuation marks or mathematical symbols. The material for the study was taken from the online Dictionary of Lithuanian Sign Language developed by specialists from the Department of Methodical Tools Organization and Sign Linguistics and the Lithuanian Centre for Deaf and Hard of Hearing Education (<https://lgkz.lt>).

Research methods used in Lepic (2015) were applied. First, signs with an alphabetic handshape were identified. Next came the process of determining which signs are initialized or other script-related signs by deciding whether their handshapes match the first letter of the sign's Lithuanian translation. While this method would be applicable to finding initialized signs related to Lithuanian and derived from the one-handed finger alphabet, it would be more difficult in the case of two-finger alphabets or foreign-language alphabets. Therefore, the Author of the paper decided to search for characters classified to each of the 85 handshapes distinguished in the LGKŽ dictionary.

After analyzing the entire dictionary containing more than 9800 entries, 300 entries with signs were found whose lexical motivation was the written form, accounting for about 3% of all entries. Most of them (72%) were initialized or pseudo-initialized. One example is ČESNAKAS (garlic), where the Č handshape is used. However, some of those signs were based on the older two-handed LGK fingerspelling alphabet used before WWII, such as EGZAMINAS (exam, test) based on the older E fingerspelling handshape, or are loanwords from Russian Sign Language using Russian fingerspelling handshapes (for example, REIKĖTI [have to, need] signed with the H [n] handshape from the Russian word *nado* [надо]). Also, some tracing signs used to represent punctuation marks and other symbols were noted, such as tracing „?“ when signing KLAUSIMAS (question – one of the variants) or EURAS (euro) based on the “€” tracing shape.

All in all, LGK signs motivated by script-sign relations account for a rich history of language contact and the intricacy of morphological processes that mirror the script-sign relations.

References

- Adam, R. (2012). Language Contact and Borrowing. In R. Pfau, M. Steinbach, & B. Woll (Eds.), *Sign Language: An International Handbook* (pp. 841–861). De Gruyter.
- Fernald, T. B., & Napoli, D. J. (2000). Exploitation of morphological possibilities in signed languages: Comparison of American Sign Language with English. *Sign Language & Linguistics*, 3(1), 3–58. <https://doi.org/10.1075/sll.3.1.03fer>.
- Ktejik M. (2013). Numeral incorporation in Japanese Sign Language. *Sign Language Studies* 2, 186–210.
- Lepic R. (2015). *Motivation in Morphology: Lexical Patterns in ASL and English*, UC San Diego, Electronic Theses and Dissertations: <https://escholarship.org/uc/item/5c38w519>.

PIETRO U. DINI

Università di Pisa
pietro.dini@unipi.it

On a possible theological correction in Mažvydas' *Forma Chrikštyma* (1559)

1. A quiet discussion on possible “theological” corrections in the oldest Baltic texts has been unfolding among scholars since the late 20th century. To date, such corrections have been identified in an episodic and unsystematic manner, and a unified effort is likely to emerge only once a critical mass of cases has been gathered, making evident the need for a structured investigation.

2. Schmalstieg discussed several such corrections distinguishing the first and second Old Prussian catechisms (1545), while Palmaitis, in comparing the Creed across all three editions, raised the possibility that the first catechism may have been banned as heretical. Furthermore, Abel Will, the translator of the third Prussian catechism, is known to have engaged in theological disputes, one of which led to in his brief imprisonment in 1553. He also received a strong reprimand at his home parish of Pobethen in 1569 for perceived pastoral failings and his association with Osiandrist.

3. By extending the scope beyond Old Prussian, another potential instance of “theological” correction now emerges in the case of Mažvydas' Lithuanian *Forma Chrikštyma* (1559), which I have shown, contrary to prevailing opinion, was translated from the German *Form der Tauf* (1559). Viewed in this light, specific lexical choices made in Mažvydas' translation may now be reconsidered as intentional theological corrections.

References

Dini Pietro U., Martyno Mažvydo Formos Chrikštymo (1559) vertimo originalas Form der Tauff (1559), <i>Archivum Lituanicum</i>, 12, 2010, 71-82. Palmaitis Letas, Natum ante omnia saecula... genitum no factum... A theological correction in Prussian, <i>Linguistica Baltica</i>, 8, 2000, 129-132. Schmalstieg William R., Old Prussian *<i>nūsun tāwa</i>. A correction with theological implications, <i>Baltistica</i>, 33-1, 1998, 41-42.	Id., More theological implications, <i>Linguistica Baltica</i>, 9, 2001, 149-153. Id., On two neo-Prussian sentences: 'in remembrance of me' and 'for the remission of sins', <i>Res Balticae</i>, 6, 2001, 65-67. Stang Christian S., Dėl M. Mažvydo 'Formos Chrikstima' šaltinio, <i>Baltistica</i>, 12-1, 1976, 7-8.

MARVIN DOLHEM

Vilniaus universitetas
marvin.dolhem@flf.stud.vu.lt

Balto-Slavic relational adjectives

The notion of relational adjectives is common in word formation. However, this notion does not have a clear and unanimous definition. This lack of a clear definition is even more problematic when it comes to reconstructing a proto-language. Thus, the first objective of this paper will be to find objective criteria to clearly define what is a relational adjective in Balto-Slavic. These criteria will be given through the study of two concrete suffixes: Lith. *-iškas*/OCS *-ьскъ* and Lith. *-avas*/OCS *-овъ*. The second objective will be to exemplify the issues of this theoretical definition through the reconstruction of part of the Balto-Slavic system of relational adjectives. The relational adjectives' ambiguity with their base noun will be discussed, as well as the notion of possessiveness. Finally, possibilities of Indo-European cognates will be examined.

GERHARD EDELMANN

Universität Wien
gerhard.edelmann@gmail.com

Language and the normativity of criminal law norms: The case of Lithuania and Latvia

This contribution deals with the linguistic structures used in the criminal codes of Lithuania and Latvia to give the provisions of criminal law their normative force.

According to Kelsen (1979; 1960), the criminal law norm “the offence shall be punished” is a sentence that contains an order or authorisation to punish an offence, which can be neither true nor false, but only valid or invalid. The provisions of a criminal code are prescriptive norms, which as hypothetical imperatives consist of two parts, the description of the elements of offence, the punishable act (German: Tatbestand) and the legal consequence (German: Rechtsfolge).

If one analyses the basic norms contained in the criminal codes of European countries, focusing on the linguistic instruments used by individual legislators to formulate criminal law provisions with normative force, one can distinguish two main types of formulation of the elements of an offence: the offender-related type and the offence-related type. In the offender-related type, the conditional relative clause is the standard formulation; the use of a conditional clause is very rare. The individual legislators use different modes (indicative and subjunctive) and different verb tenses to describe the offence. In the Slavic languages, the perfective form of the verb is used in some cases and the imperfective form in others. The verb expressing punishment also takes different forms in the legal consequence: Here we can find the present tense, the future tense and verbal paraphrases; sometimes the verb is in the passive voice, in other cases in the reflexive form. In no case are the modal verbs of the individual languages used.

We see differences in wording between legal systems that use the same language (e.g. Germany and Austria) or closely related languages (Spain and Portugal). However, the most important finding is that the individual legal systems maintain the wording chosen for all basic offences contained in the criminal code.

The explanation proposed by Edelmann (2021) is that the legislators as issuers of the text use normative textualisation patterns to communicate to the recipients their communicational intent, i.e. drawing up a text with a normative function.

I propose the following two hypotheses:

First: The individual legal systems typically select one or only a few of the available linguistic instruments.

These means are then used consistently throughout the formulation of the criminal law norms.

Second: The linguistic form of the criminal law norms has an influence on their normative effect, which does not derive solely from their institutional embedding.

I have verified these two hypotheses for German-language and Romance-language criminal laws (see Edelmann 2021). I will attempt to verify these hypotheses using provisions from the two Baltic languages mentioned above. Examples: The criminal law provisions on theft in Lithuanian and Latvian criminal law:

Lithuania (offender-related): Baudžiamasis kodeksas, 178 straipsnis. Vagystė: 1. Tas, kas pagrobė svetimą turimą, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

Latvia (offence-related): Krimināllikums, 175. pants. Zādzība: (1) Par svešas kustamas mantas slepenu vai atklātu nolaupīšanu (zādzība) — soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar arestu, vai ar naudas sodu līdz astoņdesmit minimālajām mēnešalgām.

In the case of the two criminal codes examined here, another aspect is important: After the end of the Soviet period, it became necessary to adapt the content of the criminal codes to Western legal thinking. By comparing the criminal laws of the Soviet era with the texts currently in force, I will examine whether and to what extent these changes in content also had an influence on the formulation of the norms, taking into account the respective circumstances in which the laws were enacted.

References

- Kelsen, Hans (1979): *Allgemeine Theorie der Normen*. Im Auftrag des Hans-Kelsen-Instituts aus dem Nachlass hrsg. von Kurt Ringhofer und Robert Walter. Manz, Wien.
- Kelsen, Hans (1960): *Reine Rechtslehre: Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik*. Deuticke, Leipzig/Wien 1934; 2. Auflage: Deuticke, Wien.
- Edelmann (2021): Normativität und Sprache. In Luttermann, Karin/Busch, Albert (Hrsg.): *Sprache und Recht: Konstitutions- und Transferprozesse in nationaler und europäischer Dimension*. Berlin: LIT Verlag Dr. W. Hopf.

VALTS ERNŠTREITS

LU HZF Lībiešu institūts
valts.ernstreits@lu.lv

Which Finnic variety shaped the Livonian-like dialect of Latvian in Courland?

Language data plays a vital role in uncovering historical processes—especially where written records are limited or absent, or where the historical presence of certain languages or speaker communities is questioned, as in some interpretations of archaeological evidence.

Minority languages, such as Latvia's indigenous Livonian, are particularly susceptible to assimilation by majority languages. Yet, assimilation often leaves discernible traces—substrates, place names, and other linguistic features. Latvia, situated at the intersection of Finnic and Baltic language areas, offers a rich context for such study. Research suggests that it was in Latvia that Proto-Baltic and Proto-Finnic first came into contact, and where Proto-Finnic began to differentiate into distinct languages. Over the past millennium, various Finnic languages—Livonian, South Estonian, Votic, and Northern Estonian—have left linguistic imprints on the region, including dialects of Latvian.

Recently, some archaeologists have proposed the existence of an uncharted Finnic variety in Courland—referred to as the Vends—attributing to it the entirety of the region's earlier Finnic heritage. If this hypothesis holds, this unidentified variety could be the key Finnic influence behind the Livonian-like dialect of Latvian found in Courland.

This research investigates the plausibility of that hypothesis by analyzing geospatially traceable linguistic features that are specific to certain Finnic varieties, particularly Livonian. By integrating linguistic, geospatial, and typological methodologies, the study evaluates whether the notion of an unknown Finnic variety and theory of Courland Livonian as recent language of Courland—aligns with the linguistic evidence found in the region.

References

- Lang, V. (2018). *Läänemeresoome tulemised*. – Muinasaja teadus, 28. Tartu Ülikooli kirjastus.
- Stafecka, A. (2014). Baltic and Finnic linguistic relations reflected in geolinguistic studies of the Baltic languages. *Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 5(2), 117–137. <https://doi.org/10.12697/jeful.2014.5.2.06>.
- Vasks, A. (2024). Vendi. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/199271-vendi>.

JUDITA GIPARAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
judita.giparaite@vdu.lt

Grammatical features of light verb constructions in Lithuanian: A corpus-based study

Light verb constructions (LVCs) have been extensively studied across various languages; however, research on such constructions in Lithuanian remains limited. In Lithuanian, LVCs are typically examined within the broader category of multiword expressions, with a focus primarily on their structural and semantic features, as well as their identification based on syntactic and semantic criteria. Some studies have also touched upon their morphological characteristics, including the structural properties of constituent elements, the tense and aspect of light verbs, and the number of nominal complements.

This study explores Lithuanian LVCs formed with the specific light verbs *(pa)daryti* 'make/do', *priimti* 'take', *duoti* 'give', and *gauti* 'get'. It focuses on the composition and morphosyntactic features of these constructions, investigating the frequency of light verb usage and the range of nominal complements they may select. The analysis also examines grammatical aspects of the light verbs, such as tense, mood, and aspect as well as morphological features of the nominal complements, including their formation and number.

The data for this research were collected from the Corpus of Contemporary Lithuanian Language (<http://corpus.vdu.lt/>), which comprises over 200 million word forms across five genres: fiction, non-fiction, journalism, administrative literature, and spoken language.

The findings indicate that the light verb *priimti* 'take' is the most frequently used in Lithuanian LVCs, while *gauti* 'get' appears least often. The variety of complements differs significantly among the four verbs: *(pa)daryti* 'make/do' and *duoti* 'give' together account for up to 87% of all complements. In some instances, light verbs may take two complements, or the same complement may be selected by multiple verbs.

While the light verbs tend to exhibit similar tense forms, they differ in mood and aspect. The internal structure of nominal complements includes both inflected roots and derivatives. Inflected roots are more common in the complements of *(pa)daryti* 'make/do' and *gauti* 'get', whereas nominal derivatives are predominantly associated with *priimti* 'take' and *duoti* 'give'. Additionally, most complements occur in both singular and plural forms, although a few are found exclusively in either singular or plural.

LINA INČIURAITĖ-NOREIKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
lina.inciuraite-noreikiene@vdu.lt

ERIKA RIMKUTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
erika.rimkute@vdu.lt

On the classification of borrowed nouns suffixed with *-istas*, *-ė* in contemporary Lithuanian

The aim of the study is to investigate borrowed nouns suffixed with *-istas*, *-ė* in contemporary Lithuanian from the perspective of derivational morphology. The following research question is posed: How can borrowed nouns suffixed with *-istas*, *-ė* be classified based on their derivational links in Lithuanian? These nouns have been chosen because they represent one of the major categories in derivational morphology, usually naming people according to their roles, professions, affiliations or characteristics, e.g., *aferistas*, *-ė* 'fraudster' ← *afera* 'fraud'.

This study relies on data from the Electronic Dictionary of Internationalisms *Interleksis* (EDI). The synchronic approach to the derivation of borrowed suffixed nouns has been adopted in the study (cf. Urbutis 2005, 1965). The derivational links between borrowed nouns are analysed by considering both formal and semantic aspects of derivational morphology (cf. Urbutis 2005, 1965).

We propose a classification of borrowed nouns with *-istas*, *-ė* in contemporary Lithuanian into three categories, arranged from the most to the least derivationally transparent:

1. borrowings as correlative derivatives: *skandalistas*, *-ė* 'scandalist' ← *skandalas* 'scandal'.
2. borrowings with bound stems: *oportunistas*, *-ė* 'opportunist' ↔ *oportunizmas* 'opportunism'.
3. borrowings with the ending of foreign origin: *ametistas* 'amethyst'.

References

- Urbutis, Vincas 1965, Daiktavardžių daryba, in Kazys Ulvydas (ed.), *Lietuvių kalbos gramatika I: Fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis, 251–473.
- Urbutis, Vincas 2005, Daiktavardžių daryba, in Vytautas Ambrazas (ed.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 4-oji pataisyta laida, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 86–167.

Sources

- EDI – Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas [Computerised Dictionary of Internationalisms] 'Interleksis', Vilnius: Alma littera, Fotoniija, 2003.

Acknowledgements: This project has received funding from the Research Council of Lithuania (LMTLT), agreement No S-PD-24-170.

KRISTINA JAKAITĖ-BULBUKIENĖ

Vilniaus universitetas
kristina.bulbukiene@flf.vu.lt

TATJANA RODENKO

Vilniaus universitetas
tatanarodenko0@gmail.com

Viešieji užrašai: praktinis ar vertybinis klausimas?

Pristatomame tyrime analizuojamos Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos viešųjų užrašų atžvilgiu. Viešieji užrašai ne tik informuoja, bet ir perteikia simbolinę reikšmę, kuria miesto įvaizdį ir atspindi vietos tapatybę. Šiuolaikinėje Lietuvoje viešuosiuose užrašuose greta lietuvių kalbos vis dažniau vartojamos ir užsienio kalbos, ypač anglų. Dėl to kyla viešų diskusijų: kokia kalba turėtų vyrauti viešojoje erdvėje? Dėl šios priežasties ši tema yra aktuali tiek kalbininkams, tiek visuomenei. Tyrimas atliktas naudojant kiekybinius ir kokybinius duomenis iš projekto „Sociolingvistinė Lietuvos panorama: gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021 m., VU, rėmėjas – VLKK, vadovė – dr. I. Hilbig) ir papildomai atliktus 10 giluminių pusiau struktūruotų interviu su lietuvių kilmės Vilniaus gyventojais (2024–2025). Tyrime taikyti du metodai: aprašomasis statistinės analizės metodas ir kokybinė interviu turinio analizė.

Absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų – net 94 proc. – viešiesiems užrašams tinkamiausia laiko lietuvių kalbą. Tačiau taip pat ryški ir atviresnė pozicija anglų kalbos atžvilgiu – ją palaiko beveik 40 proc., ypač jaunesni, didmiesčių gyventojai ir migracinės patirties turintys žmonės. Tai rodo, kad viešojoje erdvėje dominuoja lūkestis matyti lietuvių kalbą, tačiau kartu visuomenė vis labiau linksta priimti ir kitas kalbas.

Kokybinėje tyrimo dalyje buvo siekiama išsamiau suprasti, kaip patys gyventojai suvokia viešuosius užrašus – ką jie pastebi, kaip vertina jų kalbą ir funkcijas. Vieni viešuosius užrašus mato kaip informacijos ar estetikos šaltinį, kiti pabrėžia jų simbolinį krūvį, kelia klausimų, susijusių su kalbos statusu ir tapatybe. Treiems viešieji užrašai yra tik vizualinis fonas, kuris nėra nuolat sąmoningai vertinamas.

Viena svarbiausių temų, išryškėjusių per interviu, – lietuvių kalbos statusas viešojoje erdvėje ir jos išsaugojimo būdai. Dauguma informantų pabrėžia, kad lietuvių kalba turėtų išlikti pagrindine viešųjų užrašų kalba, nes tai – mūsų tapatybės pagrindas. Vieni jaučia nerimą dėl lietuvių kalbos stokos, ypač sostinės viešajame kraštovaizdyje: kaip teigia vienas informantas iš Vilniaus, „kalbos nebelikus, tautos nebėra“. Kiti pabrėžia atvirkštinę tendenciją – padidėjusį lietuvių kalbos matomumą viešuosiuose užrašuose. Kalbant apie valstybinės kalbos apsaugą, kai kurie informantai pabrėžia ne tik institucijų, bet ir asmeninę atsakomybę.

Antra tema – kaip viešieji užrašai susiję su miesto, regiono ar tautine tapatybe. Regionuose, pavyzdžiui, Telšiuose, tarmės laikomos autentiškumo ženklu, kuris sustiprina vietos savitumą ir bendruomeniškumą, tad informantai mano, kad viešieji užrašai galėtų būti rašomi ir tarmiškai. Tačiau nemažai pašnekovų iš Vilniaus pabrėžia, kad tarmių vartojimas ne visada yra praktiškas, nes tai gali būti keblu suprasti – tarmė yra susiejama su konkrečia vieta ir ne visur vienodai tinka.

Trečia tema – dvikalbystė ir daugiakalbystė. Kai kurie informantai iš Vilniaus išreiškia susirūpinimą dėl dvikalbių lentelių tautinių mažumų teritorijose. Tačiau dauguma pašnekovų iš kitų Lietuvos miestų nemato kliūčių, kad užrašai būtų ir lenkų kalba, ir pabrėžia bendruomenės poreikių svarbą, kai dvikalbystė gali būti pateisinama socialiniu ar kultūriniu pagrindu. Daugiakalbystė taip pat vertinama teigiamai turizmo ir susisiektų kontekstuose,

kur kalbinis prieinamumas svarbus ne tik informacijai, bet ir valstybės svetingumo įvaizdžiui. Anglų kalbos vartojimas komerciniuose užrašuose dažniausiai vertinamas iš praktiškumo perspektyvos. Vieni akcentuoja komunikacinį patogumą, kiti – rinkodaros motyvus.

Remiantis atliktu kiekybiniu ir kokybiniu tyrimu galima teigti, kad viešieji užrašai Lietuvos viešosiose erdvėse nėra vertinami vien tik kaip praktinis informacijos šaltinis. Jie suvokiami kaip reikšmingas kultūrinės tapatybės, kalbos prestižo ir visuomenės vertybinių nuostatų atspindys. Apklausti gyventojai labai aiškiai išreiškia poreikį matyti lietuvių kalbą viešajame kraštovaizdyje, tačiau kartu ryškėja ir supratimas, jog tam tikrose situacijose – turizme, prekyboje, tautinių bendruomenių gyvenamoje aplinkoje – kalbinė įvairovė gali būti pagrįsta ir priimtina. Skirtingi požiūriai dažniausiai priklauso nuo amžiaus, gyvenamosios vietos, migracinės patirties ar požiūrio į globalizaciją.

ANTHONY JAKOB

Swedish Collegium for Advanced Study
am.jakob@outlook.com

Shared lexical innovations between Balto-Slavic and Germanic

There are a significant number of lexical items that are uniquely shared between Balto-Slavic and Germanic. Whether this can support the supposition of a shared “Slavo-Germanic” branch of Indo-European — as already proposed by Schleicher (1853) — or if it should rather be put down to later contact, remains a subject of debate. While there now appears to be more scholarly support for an alternative grouping of Balto-Slavic with Indo-Iranian (Olander 2018; Kassian et al. 2021), a recent preprint study by McColl et al. (2024) has presented aDNA evidence suggesting a possible trans-Baltic vector for the spread of the Germanic languages, which would place the two branches in close proximity at some point after 4000 BP.

It is generally acknowledged that the best indication of a linguistic grouping is the presence of a significant number of shared exclusive innovations, with innovations in the realm of inflection being most probative (Clackson 2022). Much more evidence can be found in the lexicon, which was, for instance, the focus of Stang (1972). However, most of Stang’s isoglosses are root isoglosses — opaque words that lack cognates elsewhere. It is difficult to use these as evidence of a linguistic subgroup, as it is impossible to rule out in any individual case that the root was inherited from Proto-Indo-European and just happened to be lost elsewhere. Much stronger proof of a phylogenetic relationship between Balto-Slavic would be the existence of shared lexical innovations. Innovations can either be semantic — cases where a root in the two branches has uniquely developed a new sense, while other branches preserve a more archaic meaning — or derivational.

While the number of clear innovations is more limited, there are a number of good candidates in both candidates. For instance, shared semantic innovations include OCS *po-greti* ‘bury’, Gothic *graban* ‘dig’ vs. Sanskrit *gr̥bhñāti* ‘grab, take’; Russian *los*, ON *elgr* ‘elk’ vs. Skt. *ṛṣya-* ‘male antelope’; OCS *smykati se*, OE *smūgan* ‘creep, crawl’ vs. Skt. *mūcyate* ‘loosen, release’. Possible shared derivations from inherited roots include Latvian *kuprs*, OHG *hovar* ‘hump’ beside Avestan *kaofa-* ‘mountain ridge, hump’; Prussian *layso*, ON *leir* ‘clay, loam’ beside Latin *linō* ‘smear, rub’; and OCS *nozdrī* ‘nostrils’, MLG *noster* ‘nostril’ beside Lithuanian *nósis*, Latin *nāris* ‘nose’. Others will be discussed in the course of the talk.

Although lexical innovations provide stronger evidence of a shared linguistic history than lexical isoglosses, we must reckon with a number of competing explanations in each case. First, parallel innovation: this is particularly likely in cases where the derivational suffix has remained productive in both branches. For instance, Russian *solovój* ‘yellow-grey’ and OHG *salo* ‘dark, dirty’ both contain a productive adjectival suffix **-uo-*, which appears in other colour adjectives, so need not represent a shared innovation. Second, borrowing: OCS *l̥stb* ‘deceit’ beside Gothic *lists* ‘deceit, guile’ is probably borrowed from Germanic to Slavic. This possibility must be reckoned with systematically: for instance, the above-mentioned Latvian *kuprs* ‘hump’ could, phonologically, also be borrowed from a Gothic **hufrs*. Finally, there is still the possibility of a shared archaism: unless a derivation or semantic change can be tied to a specific environment or a historical period, it is difficult to exclude that it dates back to the proto-language. In this paper, I will attempt to establish to what extent the evidence of shared lexical innovations between Balto-Slavic and Germanic can be used as an argument in favour of a common phylogenetic group.

References

- Clackson, J. 2022. Methodology in Linguistic Subgrouping. In: T. Olander (ed.), *The Indo-European Language Family*. Cambridge University Press.
- Olander, T. 2018. Connecting the dots: The Indo-European family tree as a heuristic device. In: D. Goldstein, S.W. Jamison & B. Vine (eds.), *Proceedings of the 29th UCLA Indo-European Conference*. Bremen: Hempen, 181–202.
- Kassian, A.S. et al. 2021. Rapid radiation of the inner Indo-European languages: an advanced approach to Indo-European lexicostatistics. *Linguistics* 59(4), 949–979.
- Schleicher, A. 1853. Die ersten Spaltungen des indogermanischen Urvolkes. *Allgemeine Monatsschrift für Wissenschaft und Literatur* 3, 786–787.
- Stang, C.S. 1972. *Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen*. Oslo, Bergen & Tromsø: Universitetsforlaget.

DALIUS JARMALAVIČIUS

Vilniaus universitetas
dalius.jarmalavicius@flf.vu.lt

VIRGINIJA JŪRATĖ PUKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas
virginija.pukeviciute@flf.vu.lt

Daiktavardžių daryba *Septyniakalbiamė* žodyne

Tyrimo duomenų šaltiniu pasirinktas 1918 metų pirmoje pusėje išleistas *Septyniakalbis žodynas* (vok. *Sieben-Sprachen-Wörterbuch*), kurį sudaro apie 8000 vokiečių kalbos antraštinių žodžių ir žodžių junginių, pateiktų lenkų, rusų, baltarusių, lietuvių, latvių ir jidiš kalbomis. Kaip teigiama leidinio pratarinėje, Vokietijos imperijos okupuotos teritorijos karinio administracinio vieneto Oberosto (vok. *Ober-Ost, Oberbefehlshaber Ost*) vadovybė nurodė krašte įsteigiamam Spaudos padalinio (vok. *Presseabteilung Ober-Ost*) Vertimų skyriui (vok. *Übersetzungsstelle*) parengti keliakalbį žodyną. Šia iniciatyva siekta paspartinti okupacinės vokiečių vadovybės leidžiamų potvarkių, nurodymų ar įsakų vertimą, gerinti jų kokybę, suvienodinti reikalingiausiems vokiškiems žodžiams Oberosto vietinių kalbų atitikmenų vartojimą ir stiprinti efektyvią įstaigų komunikaciją su krašto gyventojais. Žvelgiant į leidinio metus ir leidėją atrodytų, kad šiame žodyne pateikiami tik administracinių, teisės ar karybos terminų vertimai, tačiau jame reprezentuojama taipogi leksika, susijusi su prekyba, prekių vartojimu, amatais, sveikata, bei randama nemažai žodžių, dažniau ar rečiau vartojamų kasdienėje komunikacijoje, kaip antai vok. *Teufel* 'velnias, šetonas [šėtonas]' ar vok. *Thomasmehl* 'tamošiaus miltai' ir pan. Nors *Septyniakalbis žodynas* yra reikšmingas XX a. pirmos pusės leksikografinis šaltinis, tačiau anuometinėje spaudoje jis nesusilaukė didesnio atgarsio, išskyrus keletą trumpų apžvalgų ir reklaminių bei informacinių pranešimų, todėl pirmoji šio pranešimo dalis skirta žodyno rengimo, jo struktūros, kalbos ir leksikos ypatybių aptarimui, daugiau dėmesio skiriant lietuviškajai šaltinio daliai.

Antrojoje pranešimo dalyje pristatoma pasirinktų vokiškųjų daiktavardžių, susijusių su prekybos, prekių ir paslaugų vartojimo bei gamybos sritimis, lietuvių kalbos atitikmenų darybos analizė. Atlikto tyrimo duomenimis siekiama išryškinti vokiečių kalbos žodžių atitikmenų lietuviškoje žodyno dalyje esminius daiktavardžių darybos būdus bei parodyti XX a. pirmosios pusės lietuvių kalbos leksikos vartojimo ypatumus, o atitinkamų žodžių realiam vartojimui kalboje nustatyti pasiremta tuometine spauda.

BIRUTĖ JASIŪNAITĖ

Vilniaus universitetas
birute.jasiunaite@flf.vu.lt

Vaiduoklių pavadinimai lietuvių tarmėse ir tautosakoje

1. Vaiduoklių pavadinimai – viena gausiausių lietuvių mitonimų semantinių grupių: daugiau vartojama tik velniavardžių (apie 500) ir vaikų baidyklų pavadinimų (apie 130). LKŽ ir tautosakos tekstuose rasta 110 skirtingų žodžių, taikomų įvairiems besivaidenantiems pavidalams pavadinti. Didžioji jų dalis (93) yra lietuvių kilmės, 17 – skoliniai arba hibridai. Dauguma skolinų šios semantinės grupės mitonimų yra slavizmai: *pakusa* Ktk, Ds, *striokas* Mrc, *lerva* S. Dauk, *monas* Lzd, Prn, *prajėvas* Kp, *upioras* „kraują siurbiantis vaiduoklis“ Lkv, J, *baika* Žd, *strošyla* Brb (plg. dar hibridus *špetnybė* KŽ, *bekrikščiuks* „besivaidenanti nekrikštyto kūdikio siela“ Krkl). Pasitaikė tik vienas germanizmas – *špitoklis* Žd ir vienas skolinys iš latvių kalbos – *nilaikis* Jnš, Škn.

2. Didžioji lietuvių kilmės vaiduoklių pavadinimų dalis yra *vaid-* šaknies žodžiai. Jų rasta 33. Tokių mitonimų dažniausiai pasidaroma iš kelių bendrašaknių veiksmažodžių su įvairiomis priesagomis: *vaidinys* Vdk, *vaidulas* Km, Kp, *vaidušis* Čk, *vaidulys* Švnč, Vlkv, *vaidenis* Kvt, *vaidila* Šmn, Žb, *vaidenas* Ppl, Kp, *vaidyklė* Skdv (: *vaidyti*, *vaido*, *vaidė* „vaidentis, rodytis“). Rastas ir galūnės *-as* vedinys *vaidas* Krsn (: *vaidė*). Iš pastarojo žodžio veikiausiai fonetiškai išsirutuliojo rytų aukštaičių mitonimai *ovaidas* Ds, *ėvaidas* Vžns, *jovaidas* Km, Sv, *jėvaidas* An. Iš kito veiksmažodžio pasidaryti priesagų vediniai *vaidinelis* Šln, *vaidinuoklis* Ps, Pnd, Brž, *vaidinastis* Šln (: *vaidinti*, *vaidina*, *vaidino* „vaidentis“).

3. Dar po kelis bendrašaknius vaiduoklių pavadinimus pasidaroma iš būdvardžių ar veiksmažodžių su priesagomis, galūnėmis, rečiau – priešdėliais: *bais-*: *baisas* Lš, *baisėlė* S. Dauk, *baisilas* Vr, *pabaisa* Mrj (: *baisus*); *baug-*: *baugyklė* Up, *baugysta* Pgr, *baugas* DŽ, *bauginis* Ktč (: *baugus*); *baid-*: *baidas* Dgl, *baidyklė* End, *baidulas* Krtn (: *baidė* „vaidenosi, gąsdino“); *juok-*: *pajuokis* Kp, *pajuoka* Slk, *pojuokas* Kp (: *pajuokti*, *pajuokia*, *pajuokė* „vaidentis“); *šmėk-*: *šmėkla* Ms, Jdr, *šmėkšla* Rs, Klm, *šmėklė* Ds (: **šmėkti*, plg. *šmėkšoti* „neaiškiai matytis, dūluoti“); *duod-*, *dav-*: *prisiduodėlis* Rš, *prisidavėlis* Švnč, *prisidavinys* Ad (: *prisiduoti*, *prisiduoda*, *prisidavė* „vaidentis“); *mėt-*: *pamėtis* Mrj, *mėtra* S. Dauk (: *mėtėtis* BsV351 „vaidentis“); *siaub-*: *pasiaubūnas* Ds, *pasiauba* NdŽ (: *pasiaubti*, *pasiaubia*, *pasiaubė* „apimti baimei, rūpesčiui; užkerėti“).

4. Įvairiose Lietuvos tarmėse galima aptikti ir palyginti retų, originalių vaiduoklių pavadinimų: *vaivulis* LTR (Aln) „naktimis vaivojanti, dejuojanti dvasia“ (: *vaivoti* „vaitoti“), *nebūtybė* Lbv (: *nebūti*), *rodžiai* Trgn „žmonėms pasirodantys ir kviečiantys išvaduoti, atkerėti pinigai arba dvarai“ (: *rodė*), *gandyklė* K, N (: *išsi-gando*), *išpelėtakis* Šlv (: *išpelėti* ir *akis*). Rastas vienintelis frazeologinis vaiduoklio pavadinimas *šiaudų vyras* I. Simon (plg. *šiaudinis* „netikras“: *šiaudinis kavalierius* Ps, *šiaudinis lenkas* Dg). Frazeologizmas yra iš Mažosios Lietuvos, todėl čia galima įtarti ir skolinimąsi iš vokiečių kalbos (plg. vok. *Strohmann* „šiaudinė baidyklė, kaliausė“).

5. Kai kurie šios grupės mitonimai yra vadinamieji semantiniai derivatai: tokiais atvejais reikšmę „šmėkla, vaiduoklis“ gauna jau esamas žodis: *dūlis* Sml, *dūlė* Tršk „trečią dieną po mirties iš kapo iškylanti miglos pavidalo šmėkla“ (plg. *dūlis* „rūkas, migla“), *šešėlis* Aps (plg. *šešėlis* „tamsus iš priešingos pusės apšviesto daikto atvaizdas ant ko nors“), *patarkutis* Vrn (plg. *patarkutis* „tam tikras tarkuotas blynas, paplotėlis“), *pamėnas* Slm, Ds (plg. *pamėnai* „nebūti, nematyti, paminėtini daiktai, stebuklai, keistenybės, pranašingi ženklai“; pastarąjį žodį galima būtų atsargiai sieti su veiksmažodžiu *paminti*, *pamena*, *paminė* „prisiminti“).

GINTARĖ JUDŽENTYTĖ-ŠINKŪNIENĖ

Vilniaus universitetas
gintare.judzentyte@flf.vu.lt

AUŠRINĖ TVERSKYTĖ

Vilniaus universitetas
ausrine.tverskyte@flf.stud.vu.lt

Deiktiniai žodžiai šiaurės žemaičių kretingiškių šnekte

Šiaurės žemaičių kretingiškių šneka vietos deiksės raiškos aspektu beveik netirta – egzistuoja tik keletas tyrimų, skirtų rodomųjų įvardžių irrieveiksmių sistemoms kai kuriose tarmėse aptarti (Rosinas 1982; Judžentytė 2011, 2014, 2019, 220). Remiantis Albertu Rosinu, būtų galima spėti, kad kretingiškių rodomųjų įvardžių sistema, kaip ir kitų žemaičių, yra supaprastėjusi iki vienanarės, t. y. įvardžio *tas*, praplėstorieveiksmiais *šitai* ('čia') ir *antai* ('ten') opozicijai artumas / toumas perteikti (Rosinas 1982, 141). Juozas Pabrėža mini rodomąjį įvardį *tas* (-a) ir neskiria jo kaip įvardžio, reiškiančio 'artumą' ar 'tolumą' (Pabrėža 2017, 94). Deiktiniai vietosrieveiksmiai kalbamojoje šnekte nėra tirti.

Šio pranešimo tikslas – išanalizuoti ir pristatyti, kokiais deiktiniais žodžiais (rodomaisiais įvardžiais irrieveiksmiais) tiriama šnekte konstruojama erdvė.

Kadangi deiktinių žodžių reikšmės tiesioginėje komunikacijoje visiškai priklauso nuo konteksto ir aplinkos, tyrimui buvo reikalingi multimodaliniai duomenys. Vienintelė tinkama priemonė sukaupti tokių duomenų – vaizdo įrašymas (Querol-Julián, Fortanet-Gómez 2014, 81; Mittelberg 2014, 229). Taigi kretingiškių teritorijoje nufilmavus 36 interviu, iš sukauptos medžiagos pasidarius mini korpusą ir atlikus tyrimą, pastebėta, kad kretingiškiams būdinga vietos deiktinė sistema skiriasi ne tik nuo bendrinės lietuvių kalbos, tačiau ir nuo literatūroje aprašytos žemaičių tarmės sistemos: artimajam rodymui dažnai pasirenkami rodomieji įvardžiai *šitas* (-a) ir *šitai tas* (-a), vietosrieveiksmiai *čia* ir *šitai*, o tolimajam rodymui – rodomieji įvardžiai *tas* (-a) ir *ten tas* (-a), vietosrieveiksmiai *ten* ir *tenai(s)*. Pranešime taip pat nagrinėjami ir įdomesni deiktinių žodžių vartosenos atvejai.

Literatūra

- Judžentytė, Gintarė 2011, Dėl vietosrieveiksmių *čia* ir *ten* rytų aukštaičių uteniškių patarmėje, *Lietuvių kalba* (www.lietuviukalba.lt).
- Judžentytė, Gintarė 2014, Dėl vietosrieveiksmių *čia* ir *ten* vartojimo Pabradės–Joniškio areale, *Lietuvių kalba* 8 (www.lietuviukalba.lt).
- Judžentytė-Šinkūnienė, Gintarė 2019, Rodomojo įvardžio *šitas*, *šitai* vartoseną kai kuriose rytų aukštaičių uteniškių pašnektėse, *Baltistica* 54 (2), 317–347.
- Judžentytė-Šinkūnienė, Gintarė 2020, Exophoric Usage of Demonstrative Pronoun *anas* [that] in Standard Lithuanian and Sub-dialect of Viduklė, *Lithuanian Dialectology Profiles: Problems and Findings*, 113–133.
- Mittelberg, Irene 2006, Methodology for multimodality, in Irene Mittelberg, Seana Coulson, Monica Gonzalez-Marquez, Michael J. Spivey (eds.), *Methods in cognitive linguistics*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Querol-Julián, Mercedes, Inmaculada Fortanet-Gómez 2016, Vertinimas konferencijos pranešimo klausimų ir diskusijos dalyje: teoriniai multimodalinės analizės pagrindai, *Kalbotyra* 66, 77–98.
- Pabrėža, Juozas 2017, *Žemaičių kalba ir rašyba*, Šiauliai: Šiaulių universiteto bibliotekos leidybos skyrius.
- Rosinas, Albertas 1982, Deiktinės sistemos baltų kalbų tarmėse, *Baltistica* 18(2), 140–152.

BIRUTĖ KABAŠINSKAITĖ

Vilniaus universitetas
birute.kabasinskaite@flf.vu.lt

GINA KAVALIŪNAITĖ-HOLVOET

The George Washington University
gina.holvoet@flf.vu.lt

Ankstyvieji lietuvių–anglų glosarijai bei žodynėliai: hipotezės ir faktai

XVI–XVIII a. lietuvių kalbos istorijoje reikšmingiausią vietą užima Sirvydo trikalbis lenkų–lotynų–lietuvių žodynas bei ML dvikalbiai vokiečių–lietuvių, lietuvių–vokiečių kalbų žodynai. Žodynai su anglų kalba imti rengti Amerikoje, XIX a. pabaigoje. Tačiau lietuvių–anglų kalbų žodynų istoriją iš tiesų reikėtų pradėti nuo XVII a. rankraštinio lietuvių–anglų glosarijaus, susijusio su Londonu. Ši 251 žodžio sąrašą, sudarytą remiantis 1680 m. kalvinistų katekizmo *Pradzia pamoksla* trimis pagrindinėmis maldomis, išsamiai aptarė Helene Feulner (*Archivum Lithuanicum* 13, 2011, 213–258). Jos tyrimas atvėrė erdvę platesniems pasvarstymams apie tuomečius lietuvių ir anglų ryšius. Pranešime remiantis faktais pateikiamos kelios hipotezės, kokiais keliais katekizmas *Pradzia pamoksla* galėjo atkelti į Angliją ir tam tikri pastebėjimai, kokios priežastys galėjo inspiruoti parengti šį glosariją. Pirmieji lietuvių–anglų žodynėliai, Amerikoje parengti Tvarausko ir Siaurusaičio, tyrėjams taip pat mena neįmintas mįslės dėl lietuviškų žodžių registrų šaltinių. Pranešime pristatomi keli galimi šių žodynų šaltiniai.

ERNESTA KAZAKĒNAITĒ

Vilniaus universitetas
ernesta.kazakenaite@flf.vu.lt

XVI a. baltiškų knygų antraštiniai puslapiai ir jų kalba

Senųjų spausdintų baltiškų knygų antraštiniai puslapiai skiriasi. Tai nulėmė įvairūs veiksniai, kaip leidyba skirtingas technologines galimybes turinčiose leidyklose, laikotarpio ar konfesijos tradicijos įtaka, finansinės aplinkybės, adresato pasirinkimas ir kt. Pranešime bendrais bruožais apžvelgiami visų XVI a. išleistų knygų latvių, lietuvių ir prūsų kalbomis išlikę antraštiniai puslapiai.

Pirmiausia keliamas klausimas – kiek tokių yra, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodytų lengvas, tačiau pranešime bus atskleistas šio klausimo kompleksiskumas. Nustačius tyrimo apimtį, toliau analizuojami antraštiniai puslapiai siekiant nustatyti, kokiomis kalbomis perteikiama pagrindinė informacija ir nuo ko tai priklauso, kaip struktūruojami tekstiniai įrašai, kokie metrikos duomenys akcentuojami. Tyrimas apima ir antraštinių puslapių dekoratyvius elementus, kurių analizei pasitelkiamas įrankis „Orange“ (<https://orangedatamining.com/>), leidžiantis sisteminti ir interpretuoti grafinius bei tipografinius antraštinių puslapių komponentus.

IGORS KOŠKINS

Latvijas Universitāte
igors.koskins@lu.lv

Latviešu valodas slāvismu etimoloģiskā rekonstrukcija un baltu-slāvu-ģermāņu leksiskās paralēles

Latviešu valodas slāvismu vēsturiskajā izpētē, īpaši veicot to etimoloģisko rekonstrukciju, ir nepieciešams risināt norobežošanas problēmu, t. i., atbildēt uz jautājumu, vai konkrēts vārds ir aizguvums, vai ir baltu valodu mantots vārds, kas pieder pie ģermāņu-baltu-slāvu izoleksām. Ir sastādīti šādu leksisko vienību un izoleksu saraksti (piemēram: Trautmann 1970; Stang 1972; OL 1989). Izoleksas atspoguļo leksiski semantiskās paralēles kopīgās leksikas attīstībā, savukārt aizguvumi ir valodu kontaktu rezultāts.

Referātā tiek aplūkoti norobežošanas kritēriji un analizētas dažas baltu-slāvu-ģermāņu izoleksas:

- latv. *riedu* (1 Sg) 'kārtot' – austrumslāvu *ryaditi* / *рядити*, *poryaditi* / *порядити* 'kārtot; nolīgt algu, noteikt samaksu (līgumā); pildīt vienošanos' – senaugšvācu *reiten* 'saagatavot; rīkot', gotu *garaidjan* 'norādīt';
- latv. *gadīt* 'ķert; trāpīt; atrast; iegūt', *gadīties* 'pēkšņi, negaidīti, arī reizumis notikt, būt, dažkārt būt sastopamam, būt, atrasties', *gadīgs* 'krietns; saprātīgs' – austrumslāvu *goditisya* / *годиться* 'būt derīgam, piemērotam; notikt; iegūt', poļu *godzić się* 'vienoties', krievu *godnyi* / *годный* 'derīgs', ukraiņu *гідний* 'krietns', poļu *godny* 'kriets, godīgs' – senaugšvācu *gi-gat* 'derīgs', gotu *gadiliggs* 'radnieks, tuvinieks';
- latv. *strēle* 'gaismas stars, staru kūlis; garens, šaurs (gaismas, uguns) veidojums' – krievu *стрела* 'bulta', poļu *strzała* 'bulta', bulgāru *стрела* 'bulta, zibens' – vācu *Strahl* 'stars';
- latv. *grīda* 'telpas apakšējais iekšējais segums (pa kuru staigā)', latv. izl. *griest* < **grendti* (*griežu, griedu*) 'likt klājumu, grīdu' – pirmslāvu **grēda* 'balķis', krievu *gryada* / *гряда* 'virkne, ķēde, sleja; lielā daudzumā (par cilvēkiem)', poļu *grzęda* 'kārts' – viduslejasvācu *grindel* 'šķērssija [Querholz, Riegel]'. Pretstatā mantotajiem vārdiem, kuri ietilpst kopīgo leksisko vienību rindās, latviešu valodā atrodami arī slāviskās cilmes aizguvumi, kam pamatā ir tā pati indoeiropiešu sakne: latv. *rēdīt* 'kārtot, rīkot; likt darīt, bārt, lamāt; izpirkt vainu, ciest sodu' < austrumslāvu *ryaditi* / *рядити*, pirmslāvu **rēditi* (denominatīvs, kam pamatā ir **rēdū* 'rinda; row, line'; latv. *gads* 'divpadsmit mēnešu ilgs posms' < austrumslāvu *godū* / *годъ*; latv. *strēle* 'bulta', *strēlnieks* 'kājnieku karaspēka karavīrs' < austrumslāvu *strēla* / *стрѣла* 'bulta', *strēlnīkū* / *стрѣльникъ* 'karavīrs, arī mednieks, kura bruņojumā ir loks, stops'; *grēda* 'kaudze, liels daudzums', 'dobe' < austrumslāvu *gryada* / *гряда*, pirmslāvu **grēda*). Slāvisma statuss ir noteikts, balstoties galvenokārt uz formālo kritēriju: piemēram, skaņu substitūcija vērojama aizguvumos – latv. *rēdīt*, latv. *grēda* u.c. Jāņem vērā arī semantiskais kritērijs (latv. *gads* u.c.).

Analizējot gan baltu-slāvu-ģermāņu izoleksas, gan slāvismus, rodas jautājums par kopīgas indoeiropiešu saknes (celma) atšķirīgiem semantiskiem refleksiem katrā no minētajām valodu grupām. Runa ir par vārda konkrētas nozīmes attīstību, par vispārīgas nozīmes semantisko sašaurinājumu (specializāciju). Referātā tiek aplūkota semantiskā kritērija nozīmība seno izglosu un aizguvumu noteikšanā.

Secināts, ka aizguvuma etimons rekonstruējams nevis morfēmas, bet leksēmas līmenī, un jāanalizē aizguvuma onomasioloģiskā semantika.

Literatūra

- OL 1989 – *Obščaya leksika germanskij i balto-slavyanskij yazykov*. Red. A.P. Nepokupnyi. Kiev: Naukova dumka, 1989. [*Общая лексика германских и балто-славянских языков*. Ред. А. П. Непокупный. Киев: Наукова думка, 1989.]
- Stang 1972 – Stang, Christian S. *Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget, 1972.
- Trautmann 1970 – Trautmann, Reinhold. *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*. Unveränderter Nachdruck der 1. Auflage von 1923. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1970.

EVIJA LIPARTE

evija111@gmail.com

Apie kovidleksiką, jos rinkinius ir tyrimus: žvilgsnis po 5 metų

2020 metų pavasarį pasaulį ištikusi ir maždaug 3 metus savo gniaužtuose laikiusi COVID-19 pandemija buvo ypatinga ne tik įvairiais žmonių gyvenimo suvaržymais ir griežtais reikalavimais, bet ir tuo, kad kalbose rasdavosi šiam laikotarpiui būdinga atmaina, daugiausia pasireiškianti per leksiką. Žmonės aktyviai kurdavo naujų žodžių ir posakių, suteikdavo naujų, specifinių reikšmių kalbose jau vartojamiems žodžiams ir žodžių junginiams. Įvairiose kalbose šiems kalbos reiškiniams pavadinti buvo sukurti skirtingi terminai. Latvių kalboje vienas iš prigijusių yra *kovidleksika*.

Kadangi situacija ir su ja susijusios realijos didžiausioje pasaulio dalyje buvo identiškos arba panašios, dalis kovidleksikos buvo universali, vartojama daugelyje kalbų kaip skoliniai (pvz.: liet. *kovidiotas*, latv. *kovidiot* // *kovididiots*, vok. *Covidiot* // *Covididiot* < angl. *covidiot*). Kita dalis – pagal identiškus arba panašius modelius pačiose kalbose kuriami naujažodžiai (pvz., labai daug dūrinių su pirmu komponentu *koron-*: liet. *koronaatostogos*, *koronagiltinė*, *koronskydis*, *koronorama* ir kt.). Sukurta ir konkrečios šalies kultūrinės istorinės realijas atliepiančių naujų žodžių ir posakių (pvz.: liet. *kovidnešys* // *virusnešys* – pagal analogiją su *knygnešys*).

COVID-19 pandemijos naratyve naujų reikšmių įgijo kalbose jau vartojami žodžiai, pvz., *antsnukis*. Šį daiktą – snukio užmovą šuniui – žymintys žodžiai įvairiose kalbose (liet. *antsnukis*, latv. *uzpuurnis*, rus. *namordnik*, vok. *Maulkorb*, angl. *muzzle*) COVID-19 pandemijos laikotarpiu įgijo naują antrinę reikšmę ‘apsauginė veido kaukė’ ir buvo vartojami su neigiama konotacija.

Kaip kalbininkai pranašavo jau pandemijos pradžioje: šiai pasibaigus ir nelikus specifinių realijų, dauguma kovidžodžių taip pat nugrimzdo užmarštin. Tačiau daugelyje kalbų spėta juos vienokiu ar kitokiu būdu užfiksuoti ir aprašyti.

Pranešime bus apžvelgiami įvairių kalbų kovidleksikos žodynai, kurie COVID-19 pandemijos metu pasirodė internete, ir platesnės duomenų bazės, į kurias įtraukta kovidleksika (pvz., Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas). Dėmesys bus skiriamas taip pat įvairių lygmenų moksliniams šios leksikos tyrinėjimams (monografijoms, pavieniams straipsniams, disertacijoms, studijų baigiamiesiems darbams) įvairiose kalbose.

DAINORA POČIŪTĒ

Vilniaus universitetas
dainora.pociute@flf.vu.lt

Nauji duomenys Abraomo Kulviečio biografijai: doktorato protokolas

Pranešime pirmą kartą bus pristatytas visas lietuvių raštijos ir Reformacijos pradininko Abraomo Kulviečio (m. 1545) doktorato protokolo tekstas. Dokumentas buvo surašytas Italijoje, Sienos universitete, kuriame 1540 m. lapkričio 29 d. Kulviečiui buvo suteiktas abiejų teisių (*in utroque iure*) mokslų daktaro laipsnis. Šiame universitete Kulvietis buvo vienintelis XVI a. studentas iš Lietuvos. Greitraščiu surašytas lotyniškas doktorato protokolas, saugomas Sienos arkivyskupijos archyve (*Archivio Arcivescovile di Siena*), niekada nebuvo nuodugniai perskaitytas. Pranešime bus aptariamas dokumento turinys, papildantis iškilaus ankstyvųjų naujųjų laikų lietuvių humanisto biografiją ir naujomis detalėmis nušviečiantis jo intelektualinę aplinką.

TIJMEN PRONK

Universiteit Leiden
t.c.pronk@hum.leidenuniv.nl

OPr. *crauyo*, Lith. *kraujas* ‘blood’: a Baltic isogloss?

Although the majority view has always been that Old Prussian is most closely related to East Baltic, it has also been observed in the literature that the number of shared non-trivial innovations between West and East Baltic that did not also affect Slavic languages is relatively low (see, e.g., Pronk 2022 with references). In this lecture, we will explore a potential shared innovation between West and East Baltic: the stem **krauj-* in the word for ‘blood’ (Lith. *kraujas*, OPr. *crauyo*, *krawian*). Although the Baltic words have traditionally been connected directly with Sanskrit *kravyá-* ‘bloody’ and regarded as an archaism (see, e.g., Wodtko et al. 2008: 444, Smoczyński 2018: 593), there are reasons to believe that the Baltic stem has undergone major innovations. Mažiulis (PKEŽ II, 261–262) has presented a forceful case for reconstructing an ablauting Balto-Slavic consonant stem noun nom. **kreus*, acc. **krevin*, gen. **kruves*. As is usual in Baltic, one of the ablaut variants of the root was generalized. In quite a number of originally ablauting nouns, Old Prussian has generalized a different grade from East Baltic, but in the case of the word for blood they show very similar outcomes. We will trace back the innovations that affected the Baltic words for ‘blood’ and argue that West and East Baltic have shared similar, non-trivial innovations during the Proto-Baltic period.

References

- Mažiulis, V. 2013. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. 2nd ed. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Pronk T. 2022. Balto-Slavic. In: Olander T, ed. *The Indo-European Language Family*. Cambridge University Press, 269–292.
- Smoczyński, W. 2018. *Lithuanian etymological dictionary*. Berlin etc.: Peter Lang.
- Wodtko, D., B. Irslinger & C. Schneider (eds.) 2008. *Nomina im Indo-germanischen Lexikon*. Heidelberg: Winter Verlag.

SIGNE RIRDANCE

Stockholms universitet
signe.rirdance@balt.su.se

**Tracing language contact and the emergence
of heritage Latvian in diaspora cookbooks:
A diachronic perspective**

Language contact, language shift and the emergence of heritage Latvian will be analysed in a collection of Latvian diaspora cookbooks published in the US, the UK and Sweden between 1948 and 2008, with a particular focus on Dzidra Zeberiņa's *Ģimenes pavards*. Drawing on a corpus-based approach, lexical borrowings, named entities, and instances of English-language realia will be investigated as markers of contact-induced change. Differences and shifts in discourse patterns across various cookbooks and diachronically will be considered. The study aims to explore the gradual shift towards the host-country language and the introduction of heritage Latvian elements. It is expected to demonstrate how recipe titles, texts and paratexts reflect evolving linguistic repertoires and contribute to the development of heritage Latvian. Rich and understudied sources for tracing linguistic and cultural changes, these cookbooks offer a diachronic lens on the negotiation of identity, language maintenance and shift in diaspora settings.

VILIJA SAKALAUSKIENĒ

Lietuvių kalbos institutas
vilija.sakalauskiene@lki.lt

Žemaitė Jono Jablonskio kartotekoje „Lietuvių kalbos žodynui medžiaga“: tarminė ir raštų leksika

Jono Jablonskio sudaryta kartoteka, kurią jis vadino „Lietuvių kalbos žodynui medžiaga“, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Kartotekos pradžia datuojama XIX a. pabaiga. Kitų raidžių žodžiai datuojami XX amžiumi. J. Jablonskio kartotekoje surinkti žodžiai iš įvairių žodynų (Antano Juškos, Konstantino Sirvydo, Frydricho Kuršaičio ir kt.), lietuvių tarmių (gyvosios kalbos), dainų ir smulkiosios tautosakos rinkinių, religinių raštų, gramatikų ir vadovėlių, grožinės literatūros. Iš šaltinių pažymų (St, Žtė, An. Š., Baran.) matyti, kad kartotekos sudarytojas į kartoteką įtraukė žodžių iš S. Stanevičiaus, Žemaitės, A. Baranausko ir kt. literatūros kūrinių.

Žemaitė buvo kaip gyvasis kalbos šaltinis. Kai Jablonskis aiškindavosi sintaksės ar etimologijos dalykus, ieškodavo atsakymo žemaičių tarmėje. Redaguodamas Antano Juškos žodyną ir aiškindamasis daugelį žemaičių tarmės faktų, Jablonskis tarėsi su Žemaite. Pasak A. Pupkio, Jablonskis visada mokydavosi iš Žemaitės kalbos, paimdamas viską, kas joje gera ir gražu, ir atmesdamas tai, kas rašomajai kalbai netiko (2010: 46). Jablonskis vertino Žemaitės rašymo stilių kaip pavyzdį, padedantį kurti taisyklingos lietuvių kalbos normas, nuolat ragindavo savo mokinius daugiau skaityti Žemaitę.

Kadangi 2025 m. minimos Jono Jablonskio 165-osios ir Žemaitės (Julijos Žymantienės) 180-osios gimimo metinės, pranešime plačiau bus aptariami J. Jablonskio kartotekoje rasti Žemaitės raštų ir žemaičių šnektų žodžiai su atitinkamomis Žemaitės santrumpomis, trumpai paminint ir svarbiausius bendro darbo etapus.

ERIKA SAUSVERDE

Vilniaus universitetas
erika.sausverde@flf.vu.lt

Revisiting a possible non-Indo-European substratum around the Baltic Sea: A cross-disciplinary approach

The question of a possible non-Indo-European substratum in the area around Baltics touches on broader issues the question of the linguistic continuum in northwestern Europe, language contacts, and the origin of Germanic, Baltic and Baltic Finno-Ugric peoples.

Recent advances in the integration of linguistics, archaeology, and ancient DNA research have led to deeper insights into human prehistory. This interdisciplinary approach has proven fruitful in various contexts (cf. studies of the Yamnaya culture and its descendants (e.g., Lazaridis et al. 2022, 2025); the hybrid model of Indo-European origins proposed by Heggarty, Anderson et al. (2023) etc. Such cross-disciplinary approach has been applied in order to gain better understanding of contacts and characteristics of the population in different geographical areas, the region of Baltics included (cf. e.g. project LAMP at Stockholm University, led by Jenny Larsson), raising new questions about the colonization and population history of Northern Europe.

Both archaeological and genetic evidence indicate that humans inhabited this area long before the arrival of Indo-European-speaking groups. The development of human genetics has been transformative in this field. By mapping the genetic characteristics of modern and ancient populations, in our case - the prevalence of chromosome haplogroups R1a and R1b - most common haplogroups in modern Europe (R1b connected to the population of Germany, Netherlands and Belgium, R1a associated to the population of Eastern Europe (Latvians, Lithuanians, Poles), haplogroup N1c (associated with Finno-Ugric populations) alongside with haplogroup I1 which is considered to be autochthonic – we now possess tools unimaginable just decades ago.

The hypothesis of a non-Indo-European substratum in Germanic and neighboring languages has a long scholarly history (cf. e.g. Sausverde 2012). Among the criteria proposed by Edgar Polomé (1999) for identifying such substrata are: (1) lack of a convincing Indo-European etymology; (2) association with the ecology of the pre-Indo-European population; (3) geographical restriction; (4) absence of the referent in the presumed Indo-European homeland; and (5) archaeological support.

Genetic evidence now offers a new dimension to these discussions. It allows for more precise tracking of prehistoric migrations and supports reevaluations of linguistic and archaeological data.

In my presentation I will outline the convergence of linguistic, archaeological, and genetic evidence which allows us to gain a better understanding of the ancient contacts and characteristics of the population around the Baltic Sea. This integrative perspective in turn gives us new reasons to review our knowledge of the existing linguistic data.

References

- Heggarty, Paul, Anderson, Cormac et al. 2023. Language trees with sampled ancestors support a hybrid model for the origin of Indo-European languages. *Science*, vol. 381, no. 6656. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abg0818> (last update June, 2025).
- Lazaridis, Iosif et al. 2022. The genetic history of the Southern Arc: A bridge between West Asia and Europe. *Science*, vol. 377, no. 6609. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abm4247> (last update June, 2025).
- Lazaridis, Iosif et al. 2025. The genetic origin of the Indo-Europeans. *Nature*, 639, 132–142. <https://www.nature.com/articles/s41586-024-08531-5> (last update June, 2025).
- LAMP – *Languages and Myths of Prehistory*. <https://lamp-project.se/> (last update June, 2025).
- Polomé, Edgar C. 1999. A few remarks on Proto-Indo-European substratums. Edgar C. Polomé, Carol F. Justus (eds.). *Language Change & Phonology* (= Language Change and Typological Variation: In Honor of Winfred P. Lehmann on the Occasion of his 83rd Birthday, Vol. I. *Journal of Indo-European Studies*, Monograph 30.), 52–59.
- Sausverde, Ērika. 2012. Words connected with the sea and the possible substratum in the Baltic sea region – a new approach? *Baltu filologija*. Riga: LU Akadēmiskais apgāds, vol. 21, no 2, p.63–77.

ILJA SERŽANT

Universität Potsdam
serzant@uni-potsdam.de

AIGARS KALNIŅŠ

Universität Potsdam
aigarskalnins1990@gmail.com

DMITRI SITCHINAVA

Universität Potsdam
dmitri.sichinava@uni-potsdam.de

Reconstructing language migrations along Daugava on the basis of the INHILDAUGAR database

In this paper we pursue two goals: first, we will present the new database that has been created in the German-Polish (DFG-NCN) research project „Interdisciplinary Hillfort Studies at the Daugava River: Merging and Decoding Archaeological, Environmental and Linguistic Data“. Secondly, we will present some preliminary analyses and findings on the basis of these data.

The INHILDAUGAR database contains 5,388 place names. Each entry is analyzed and tagged according to a range of variables such as the etymological analysis, borrowing vs. inherent word, source language, relative dating of the form, the earliest text mention, a set of predefined meanings. Furthermore, each place name is provided with GPS coordinates, left/right bank, type of the place name (house, estate, town, landscape feature, etc.).

A careful linguistic and geographical analysis of place names along the Daugava River in Latvia—a historically significant route for migration and economic activity—can uncover deeper historical layers, revealing the movements and influences of various ethnic groups and languages over time.

Place names often function as geographically fixed linguistic borrowings. Similarly, Latvian place names may preserve older language layers beneath their current forms. However, place names are typically *termini post quem*—they mark the earliest possible point in time something could have occurred, but do not guarantee antiquity.

A place name that can be etymologically reconstructed to an earlier linguistic layer may potentially be old. In contrast, if no such reconstruction is possible, the name is likely of more recent origin.

Methodological Framework: Our analysis is based on a framework that we are still developing. The core idea is to identify and disentangle different layers in the place names and by doing so trying to reconstruct historical migrations along the river. Several indicators are used here:

- **Geographical clustering:** A non-random grouping of place names with features traceable to older languages increases the likelihood of early settlement or influence in that area.
- **Independent dating evidence:** Clusters supported by documentary sources, archaeological findings (especially sites dated before 1500), or early attestations are more likely to reflect genuinely old toponyms.

INGUNA SKADIŅA

LU Matemātikas un informātikas institūts
inguna.skadina@lumii.lv

NORMUNDS GRŪZĪTIS

LU Matemātikas un informātikas institūts
normunds.gruzitis@lumii.lv

ROBERTS DARGIS

LU Matemātikas un informātikas institūts
roberts.dargis@lumii.lv

Latviešu valoda mākslīgā intelekta risinājumos: valodas sapratne, ģenerēšana un etalonuzdevumi

Ģeneratīvie valodas modeļi, bieži saukti par mākslīgo intelektu (MI) vai lielajiem valodas modeļiem (LVM) daudziem ir kļuvuši par ikdienu. Tie tiek lietoti darba, mācību un personiskajām vajadzībām. Izmantojot šos mākslīgā intelekta rīkus, var pamanīt, ka to atbildes ietekmē ne tikai veids, kā jautājums tiek formulēts, bet arī valoda, kurā tas tiek uzdots. Šo tēzu mērķis ir iepazīstināt ar MI rīku spējām latviešu valodas sapratnē un ģenerēšanā, novērtēšanai izmantojot valodspecifiskus etalonuzdevumus.

Mūsdienu LVM savas valodas zināšanas iegūst, “mācoties” no datiem. Tā kā apmācības datus dominē angļu valoda, tad LVM labāk ģenerē un saprot tekstu angļu valodā nekā, piemēram, baltu valodās (Martins et al., 2025). LVM apmācības procesā MI modeļi iemācās ne tikai konkrēto valodu un tajā aprakstīto informāciju, bet arī valodas struktūru. Tas ļauj vienā valodā iegūtās zināšanas izmantot citā valodā (angliski – *cross-lingual transfer*). Tādējādi MI modelis var atbildēt uz jautājumiem latviski arī tad, ja informācija apmācības datus latviski nav bijusi.

Valodas sapratnes uzdevumā tiek novērtētas LVM spējas pareizi atbildēt jautājumam, bet valodas kvalitāte netiek vērtēta. Bieži šim uzdevumam izvēlas testus, kur MI rīkam jāizvēlas pareizā atbilde starp vairākām alternatīvām. Piemēram, etalonuzdevumu datu kopā lv-exams, kurā apkopoti jautājumi no vidusskolas centralizētajiem eksāmeniem, MI rīkam jāatbild uz jautājumu: “Ūdenī vārīšanās laikā rodas daudz burbuļu. Kas, galvenokārt, atrodas šajos burbuļos?”, izvēloties pareizo atbildi no: “A”: “gaiss”, “B”: “skābeklis”, “C”: “vakuums”, “D”: “ūdens tvaiks”. Jaunākie pētījumi ir parādījuši, ka šādus valodas sapratnes uzdevumus MI rīki risina gandrīz tikpat labi latviešu valodā kā angļu valodā (Dargis et al., 2024).

Ģeneratīvo MI modeļu pamatzdevums ir ģenerēt plūdeni un semantiski adekvātu tekstu bez gramatikas un faktu kļūdām. Pašlaik MI modeļi ģenerē salīdzinoši labu tekstu latviešu valodā. Tomēr to spējas vidusskolas latviešu valodas un literatūras eksāmenā sasniedz tikai 66% (Dargis et al., 2024), kas tomēr ir vairāk nekā vidusskolu beidzējiem.

Atšķirībā no valodas sapratnes, LVM valodas ģenerēšanas spējas ir grūtāk novērtējamas un bieži tam nepieciešama cilvēka iesaiste. Tāpēc tiek meklēti etalonuzdevumi, kuros LVM ģenerēšanas spējas var novērtēt pilnībā vai daļēji automātiski, piemēram, kopsavilkumu ģenerēšanā vai mašīntulkošanā. Šajos uzdevumos MI ģenerētu tekstu salīdzina ar cilvēka veidotu paraugtekstu. Mašīntulkošanas novērtēšanai bieži izmanto BLEU (Papineni et al., 2002) vai COMET mērus (Rei et al., 2020), savukārt kopsavilkuma ģenerēšana ir subjektīvāks uzdevums, to novērtēšanu daļēji veic ar ROUGE (Lin, 2004) un BERTScore (Zhang, 2019) mēriem. Līdztekus šiem tradicionālajiem uzdevumiem, tiek vērtēta LVM spēja turpināt tekstu. Piemēram, LVM prasot pabeigt teikumu “Latvijas galvaspilsēta ir”, tiek sagaidīta atbilde “Latvijas galvaspilsēta ir Rīga”.

Etalonuzdevumi ļauj novērtēt ne tikai LVM ģenerēšanas un sapratnes spējas, bet arī to kultūrspecifiskās zināšanas. Piemēram, zināšanas par latviešu literatūru var novērtēt gan ar testa jautājumu “Noveles Purva bridējs autors ir”, piedāvājot iespējamās atbildes: “A”: “Rūdolfs Blaumanis”, “B”: “Jānis Jaunsudrabiņš”, “C”: “Kārlis Skalbe”, gan uzdodot LVM pabeigt teikumu ar informāciju par darba autoru. Ne mazāk svarīgi ir uzdevumi, kas saistīti ar idiomātisku izteicienu izpratni, kas var būt gan ģeneratīvi (piemēram, pabeigt teikumu), gan testa (piemēram, izvēlēties pareizo nozīmi). Kultūrspecifiskas datu kopas ir izveidotas dāņu (Max Müller-Eberstein et al., 2025), itāļu (Seveso et al., 2025) un citām valodām. Latviešu valodai vairākus etalonuzdevumus izveidojis LU MII un sabiedrībā Tilde, ļaujot labāk novērtēt LVM spējas latviešu valodā.

Avoti

- Roberts Dargis, Guntis Barzdins, Inguna Skadina, Normunds Grūzītis, Baiba Saulite. 2024. Evaluating Open-Source LLMs in Low-Resource Languages: Insights from Latvian High School Exams. *Proceedings of the 4th International Conference on Natural Language Processing for Digital Humanities*, Association for Computational Linguistics.
- Pedro Henrique Martins, Patrick Fernandes, João Alves, Nuno M. Guerreiro, Ricardo Rei, Duarte M. Alves, José Pombal, Amin Farajian, Manuel Faysse, Mateusz Klimaszewski, Pierre Colombo, Barry Haddow, José G.C. de Souza, Alexandra Birch, André F.T. Martins. 2025. EuroLLM: Multilingual Language Models for Europe, *Procedia Computer Science*, Volume 255, 2025, Pages 53-62, ISSN 1877-0509, <https://doi.org/10.1016/j.procs.2025.02.260>.
- Chin-Yew Lin. 2004. ROUGE: A Package for Automatic Evaluation of Summaries. In *Text Summarization Branches Out*, pages 74–81, Barcelona, Spain. Association for Computational Linguistics.
- Max Müller-Eberstein, Mike Zhang, Elisa Bassignana, Peter Brunsgaard Trolle, and Rob Van Der Goot. 2025. DaKultur: Evaluating the Cultural Awareness of Language Models for Danish with Native Speakers. In *Proceedings of the 3rd Workshop on Cross-Cultural Considerations in NLP (C3NLP 2025)*, pages 50–58, Albuquerque, New Mexico. Association for Computational Linguistics.
- Kishore Papineni, Salim Roukos, Todd Ward, and Wei-Jing Zhu. 2002. Bleu: a Method for Automatic Evaluation of Machine Translation. In *Proceedings of the 40th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, pages 311–318, Philadelphia, Pennsylvania, USA. Association for Computational Linguistics.
- Ricardo Rei, Craig Stewart, Ana C Farinha, and Alon Lavie. 2020. COMET: A Neural Framework for MT Evaluation. In *Proceedings of the 2020 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*, pages 2685–2702, Online. Association for Computational Linguistics.
- Andrea Seveso, Daniele Poteriti, Edoardo Federici, Mario Mezzanzanica, and Fabio Mercorio. 2025. ITALIC: An Italian Culture-Aware Natural Language Benchmark. In *Proceedings of the 2025 Conference of the Nations of the Americas Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies (Volume 1: Long Papers)*, pages 1469–1478, Albuquerque, New Mexico. Association for Computational Linguistics.
- Tianyi Zhang, Varsha Kishore, Felix Wu, Kilian Q. Weinberger, Yoav Artzi. 2020. BERTScore: Evaluating Text Generation with BERT. ICLR 2020.

INGA STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
liugiene.inga@gmail.com

Surinkimininkų giesmės mokyklinėse XIX a. Prūsijos Lietuvos knygose

Nepaisant neoficialaus statuso ir Bažnyčios atstovų kritikos, surinkimininkų giesmynas *Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi* (pirmoji laida išėjo 1800) sulaukė leidybinės sėkmės ir didelio maldininkų susidomėjimo. Jų repertuaras, sugėręs įvairių epochų Vakarų Europos protestantiškosios himnodijos tendencijas, išryškines Prūsijos lietuvių kūrybą (sakytojo K. E. Mertikaičio ir kitų), skverbėsi ir į mokyklines programas. Surinkimininkų tekstus palankiai vertino Tilžės superintendentas K. W. O. Glogau (1805–1875), nusprendęs liaudies mokyklų giesmyną *64 Giefmes Szuilems* (1856, 1862, Tilžė) atnaujinti surinkimininkų giesmėmis. Giesmių iš surinkimininkų rinkinio į mokyklinę chrestomatiją *Litauische Chrestomathie zum Schulgebrauch* (1880, Klaipėda) įdėjo Klaipėdos bažnyčios kunigas K. R. Jacoby'is (1817–1881). Rengdamas skaitinių knygą *Litauisches elementarbuch* (1898, 2-oji laida) į surinkimininkų giesmyno turinį atsižvelgė Tilžės realinės gimnazijos vyresnysis mokytojas Maximilianas Voelkelis (Voelkel, iki XIX a. vidurio – ~1912). Šiame pranešime analizuojamas surinkimininkų tekstų atrankos klausimas mokyklinėse knygose, kokie autoriai dominavo, aptariamos surinkimininkų giesmyno laidos, kuriomis rėmėsi mokyklinių chrestomatijų sudarytojai.

BONIFACAS STUNDŽIA

Vilniaus universitetas
bonifacas.stundzia@flf.vu.lt

Deminutyvai Simono Daukanto ir Antano Stanevičiaus dainų rinkiniuose

Medžiaga. Iš didelės apimties S. Daukanto 1846 m. rinkinio (D) peržiūrėta 80 dainų (rinkta iš: Jurgutis, Kazlauskienė 1983: 43–105), o iš A. Stanevičiaus 1829 m. rinkinio (StnD) – visos 30 dainų (rinkta iš: Lebedys 1954: 12–125). Daukanto šiaurės žemaičiuose surinktos dainos parengtos pagal išlikusius rankraščius, o Stanevičiaus iš pietų žemaičių raseiniškių ploto užrašytų dainų rankraščių neaptikta. Stanevičius paskelbė kruopščiai atrinktas, jo supratimu, gražiausias ir vertingiausias dainas, o dainų tekstus, manoma, perteikė tiksliai.

Pranešime siekiama aptarti: 1) deminutyvinių ir nedeminutyvinių formų pavartojimų dažnį (ang. *token frequency*); 2) deminutyviškai ir nedeminutyviškai bei abiem būdais vartojamų leksemų santykį; 3) formų su interdialektinėmis ir dialektinėmis (lietuvių tarmių vakarų arealo) deminutyvų priesagomis pavartojimų dažnį. Šių šaltinių deminutyvų tyrimo rezultatai lyginami su Liudviko Rėzos 1825 m. dainų rinkinio (RD) deminutyvų tyrimo rezultatais (plg. Ambrazas 2000: 88 t.; Stundžia 2025). Visi rinkiniai yra to paties laikotarpio – 19 a. pirmosios pusės – ir to paties tarminio vakarų arealo.

Abiejuose šaltiniuose, kaip ir RD, dažniausia žodžių klasė yra daiktavardis. Didžiąją dalį (D daugiau nei 2/3, o StnD – beveik 4/5) daiktavardžio formų pavartojimų sudaro deminutyvinės (melioratyvinės) formos, kurių pavartojimų dažnis yra panašus ir RD. Lyginant deminutyviškai ir nedeminutyviškai pavartotų leksemų dažnį, taip pat konstatuotas panašus pirmųjų vyravimas, ypač ryškus StnD rinkinyje, kur beveik 2/3 leksemų vartojamos tik deminutyviškai, ir dažniausiai tai dariausios interdialektinės priesagos *-el-* vediniai, pvz.: *bern-el-is ! bernas, gromat-el-ė ! gromata, pentin-el-is ! pentinas*. Galbūt labai didelį StnD tik deminutyviškai vartojamų daiktavardžių dažnį lėmė tekstų atranka, paremta estetiniais kriterijais, nes neatrinktuose D tekstuose tokių daiktavardžių dažnis penktadaliu mažesnis ir koreliuoja su RD tik deminutyviškai vartojamų leksemų dažniu.

Abiejuose šaltiniuose dominuoja deminutyvinės formos su interdialektinėmis priesagomis, beveik išimtinai „eksploduojant“ prototipinę priesagą *-el-* (StnD apie 84 proc., D apie 90 proc. visų deminutyvinių formų pavartojimų). Formų su dialektinėmis priesagomis (pvz., *-al-*, *-yt-*, *-uš-*, *-už-*) pavartojimų dažniai yra kuklūs, skaičiuojami vienu kitu procentu arba procento dalimis. Šiuo atžvilgiu tiriami šaltiniai iš esmės skiriasi nuo RD rinkinio, kur deminutyvinių daiktavardžių formų su dialektinėmis ir interdialektinėmis priesagomis pavartojimai beveik sudaro pusiausvyrą (interdialektinių ir dialektinių elementų sambūvis apskritai būdingas liaudies dainoms, žr. Aleksynas 1971: 273 ir lit.). Kiek D, StnD ir RD deminutyvų vartojimo ypatumus lemia vakarų arealo šnektų skirtumai ir kitos priežastys, parodytų tolimesni tyrimai.

Šaltiniai

Jurgutis, Vytautas, Kazlauskienė, Bronė (red.) 1983. *Simonas Daukantas. Žemaičių tautosaka. 1. Dainos*. Vilnius: Vaga.

Lebedys, Jurgis (red.) 1954. *Simonas Stanevičius. Dainos žemaičių*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Rinktinė literatūra

Aleksynas, Kostas 1971. Lietuvių liaudies dainų kalbinės stilistinės ypatybės, *Literatūra ir kalba* 11: 7–300.

Ambrazas, Saulius 2000. *Daiktavardžių darybos raida. T. 2. Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*. Vilnius: MELI.

Stundžia, Bonifacas 2025. Deminutyvai Liudviko Rėzos dainų rinkinyje (1825) ir jo rankraštiniam archyve (spausdinama).

GIEDRIUS SUBAČIUS

University of Illinois Chicago
Lietuvos istorijos institutas
subacius@uic.edu

Ketvirtosios Simono Daukanto (1793–1864) istorijos rankraščio „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ ortografija ir genezė

Simonas Daukantas dažnai modifikavo savo ortografiją, ryškių jos keitimo pėdsakų esama ir paskutiniame, ketvirtajame Daukanto istorijos veikale „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ (toliau – P) (autentiškas Daukanto autografas išlikęs tik pirmosios veikalo pusės [Vilniaus universiteto biblioteka: f. 1 – F 171], o antrosios pusės tepažįstamas iš nuorašų).

Bent 6 ortografijos ypatybes Daukantas modifikavo tam tikrose P rankraščio atkarpose. Galima rekonstruoti tokią santykinę jų keitimo eilę: 1) praet. 3: <-jo> → <-ja>; 2) iness. sg. f.: <-j'> → <-ie>; taip pat galbūt miesto pavadinimo „Ryga“: <Ring-> → <Rig-> bei instr. sg. f. (iness. sg. m.) <-ī> → <-i>; 3) [a] kamienuose: <a> → <an>; 4) šalies pavadinimo „Lietuva“: <Lietuw-> → <Letuw->.

Jų išsidėstymas leido nustatyti, kad dabartinis P autografo tekstas rašytas nuo seniausios iki naujausios atkarpos taip: (1) p. 81–144, (2) p. 179–362, (3) p. 13–80, (4) p. 145–178, (5) p. 1–12. Akivaizdu, kad dalis (3) atkarpės bei (4) ir (5) Daukanto įterptos (redaguotos) vėliau, kada didžiuma P teksto jau buvo parašyta.

Tradiciškai laikoma, kad P Daukantas parašė 1850 m. (Saulius Pivoras, „Visuotinė Lietuvos enciklopedija“ ir kt.), nes tuos metus pats autorius užrašė antraštiniame puslapyje. Tačiau Daukantas dar bent trijų kitų savo darbų datas irgi buvo paankstinęs. Roma Bončkutė yra maniusi, kad „Pasakojimą“ S. Daukantas turbūt užbaigė 1850 m., tačiau, M. Valančiaus raginamas, jį porą kartų redagavo – apie 1854 m. ir apie 1857 m.“

Grafochronologinė rašybos analizė leido nustatyti, kad buvo du tikėtiniausi rankraščio P atsiradimo etapai: 1) 1855–1859 m. ir 2) 1859 m. ar vėliau. Tad didžiumą savo P autografo (atkarpas (1), (2) ir bent dalį (3)) Daukantas rašė ne Varniuose (kur gyveno 1850–1855 m.), bet Svirlaukyje, Kurše (1855–1859 m.), o vėliausios (4) ir (5) atkarpos įterptos dar vėliau, Daukantui gyvenant Kalnėnuose (1859–1861 m.) ar Papilėje (1861–1864 m.).

Buvo žinoma esant Motiejaus Valančiaus rankos ženklų Daukanto P autografe. Bončkutė manė, kad „po M. Valančiaus pastabų, prie P rankraščio [Daukanto] grįžta bent porą kartų“. Tačiau dabar paaiškėjo, kad Valančiaus pastabos, keitimai, kelių lapų iškirpimai vėlesni, daryti tik po Daukanto 1864 m. mirties. Ir Daukanto 1976 m. „Raštų“ antrajame tome paskelbtas „Pasakojimas“ yra ne pagal Daukanto valią, o pagal Valančiaus redagavimą. Antroji dalis, taip pat suformuota Valančiaus, buvo perrašyta Kaune, Žemaičių vyskupijos aplinkoje (nuorašas saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute f. 1 – SD 4), ir panaudota leidžiant 1976 m. Daukanto „Raštus“. Kol kas neturime išleistos paties Daukanto suformuotos šio veikalo redakcijos. Daukanto redakciją reikėtų rengti pirmiausia iš P autografo atmetus Valančiaus redagavimus ir antrąją teksto pusę iš kito, Daukanto tekstui artimesnio nuorašo, saugomo Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (f. 1 – SD 3).

INGUNA TEILĀNE

Daugavpils Universitāte
inguna.teilane@du.lv

Biškopības leksika dažos leksikogrāfiskajos avotos

Referāta mērķis – sniegt apkopojumu materiālu par latviešu valodas vārdnīcās sastopamajiem dravniecības nosaukumiem.

Dravniecība Latvijā ir tradicionāla nodarbošanās ar senu vēsturi un tradīcijām. Medum tautas uzturā gadu simtiem ir bijusi nozīmīga vieta. Medum un vaskam bija augsta vērtība, to izmantoja maiņas tirdzniecībā. Latvieši medu un vasku ir apdziedājuši tautasdziesmās – tā Kr. Barona „Latvju dainās” vārds medus un vasks ir sastopams vairāk kā 500 dziesmās, bet tā čaklā vācēja bite apmēram 300 dziesmās. Medus lomu, ar to saistītās tradīcijas un paražas atklāj arī Pētera Šmita apkopotie „Latviešu tautas ticējumi”.

Pirmā grāmata par biškopību latviešu valodā iznāca 1803. gadā, un tā bija „Bišu grāmātiņa jeb īsa un skaidra pamācīšana no bitēm un bišu kopšanas visiem biteniekiem Kurzemē un Vidzemē par labu, sarakstīta no Krišjāņa Fridriha Launica, Grobiņas draudzes jaunākā mācītāja.” Grāmatas autors sava darba ievadā norāda, ka tas nav oriģināldarbs, tas patiesībā ir kādas vācu biškopības grāmatas tulkojums. Tomēr pētījumu, kuros būtu aplūkoti ar dravniecību saistītie jēdzieni resp. nosaukumi latviešu valodā lingvistiskā skatījumā, ir visai maz.

Latviešu valodniecībā pieņemts, ka kādas tematiskās grupas nosaukumus lielākoties analizē kādā vienā noteiktā apakšsistēmā, parasti izloksnēs vai literārajā valodā, reizēm arī sarunvalodā (kā valodas mutvārdu formā). Šis princips arī ievērots referātā – kā dravniecības nosaukumu avotu izvēloties latviešu valodas vārdnīcas.

Latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas pilda arī vēsturiskās vārdnīcas funkcijas, resp., sniedz ziņas par katra konkrētā vārda iespējamo iekļaušanās laiku latviešu valodas sistēmā. Apzinot vārdnīcās fiksēto materiālu, ir iespējams:

- 1) noskaidrot kāda vārda eksistenci valodā (jāpiebilst, ka reģistrējums vārdnīcā sniedz samērā objektīvu informāciju par vārda šaurāku vai plašāku lietojumu valodā, taču tas ka vārds nav iekļauts vārdnīcā, vēl neliecina par tā nepazīšanu vai nelietošanu);
- 2) noteikt iespējamās aizgūšanas ceļus vai nominācijas un izplatīšanās principus.

Lai iegūtu objektīvu priekšstatu par dravniecības nosaukumiem latviešu valodā, nepieciešams iepazīties ar dažāda senuma un dažāda tipa vārdnīcām; īpaši vērtīga šai ziņā ir K. Mīlenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīca” ar papildinājumiem, kurā iekļauts ļoti liels valodas, tostarp dravniecības nosaukumu, materiāls.

Dravniecības nosaukumu apskata struktūras pamatā ir tematisks šķirklju kārtojums. Šķirkli veido vārds un/ vai vārdu savienojumi, kuru neatkarīgais komponents ir šķirklja vārds.

Referātā aplūkoti tie dravniecības nosaukumi, kas ir vispārlietojamās leksikas sastāvdaļa. Par vienīgo objektīvo kritēriju piederībai pie vispārlietojamās leksikas izvēlēts fiksējums „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” un „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” neatkarīgi no tā, vai vārdam piemīt tikai denotatīvais, vai arī konotatīvais nozīmes komponents.

Dravniecības nosaukumi apkopoti sešās tematiskās apakšgrupās: personu un nozares nosaukumi; biškopības produkti; biškopības inventārs; bišu saime; bišu slimības.

Gandrīz visi šie nosaukumi ir biškopības termini, un lielākoties to nozīmju skaidrojumi sakrīt ar biškopības rokasgrāmatās lietoto terminu skaidrojumu, piemēram, peru pienenš, biškopis, kandijs, nozematoze u.c., kā arī dažiem vārdiem ir cits skaidrojums (novecojis), piemēram, dore (medus telpas iekšējā daļa, bet vārdnīcās tikai – kā dobums, turklāt norāžu uz piederību biškopības nozarei ir visai maz.

Novecojušām parādībām nav norādīts vēsturiskais mainīgums, piemēram, nosaukumam *dzeinis* (tas ir novecojis).

FELIX THIES

Humboldt-Universität zu Berlin
felix.thies@hu-berlin.de

MARKUS FALK

Humboldt-Universität zu Berlin
markus.falk.1@hu-berlin.de

Kelios lietuviškos 17 a. maldos ir jų šaltinių klausimai

Pranešime diskutuojami trijų lietuviškų maldų (arba maldų rinkinių) šaltiniai:

- (1) Prūsijos istorikas Kristupas Hartknochas (vok. Christoph Hartknoch) savo veikaluose *Disertacijos* (lot. *Dissertationes*, 1679 m.) bei *Senoji ir Naujoji Prūsija* (vok. *Alt- und Neues Preußen*, 1684 m.) pateikia lietuvių kalbos pavyzdžius, tarp jų – *Tėve mūsų* ir *Tikėjimo išpažinimą*, kuriuos cituoja iš savo studento Volfgango Kristupo Netelhorsto disertacijos. Netelhorsto tekstai labai panašūs į tekstus iš 1670 m. Karaliaučiuje spausdinto katekizmo, nors autorius vietomis pakeičia žodžių tvarką, kad priartintų prie maldų senąją graikų kalbą, su kuria norėtų palyginti. Prūsų kalbos maldas, kurias paėmė iš III katekizmo, Netelhorstas pakeičia tuo pačiu būdu.
- (2) Rankraštinis žemaičių tarmės liturginių tekstų rinkinys iš Varnių, kurį paskelbė Z. Zinkevičius 1974 m.: dauguma maldų šiame rinkinyje imta iš Jurgio Kasakauskio maldyno-giesmyno *Rožančius* (1681 m.), kiti teksto skyriai – iš Petro Kanizijaus (lot. Canisius) katekizmo *Institutiones*. Rinkinį galima datuoti tarp 1681 m. ir 1705 m.
- (3) Vilniaus B. Vileto *Enchiridiono* egzemplioriuje (VUB L_R 1386) įrašyta rankraštinė išpažinties malda (*PowŹedna Spawiednes*). Pirmą kartą ją paskelbė A. Augstkalnis 1933 m., spėdamas, kad buvo versta iš lenkų kalbos. Malda išversta iš Martyno Kromerio (lk. *Marcin Kromer*, lot. *Martinus Cromerus*, 1512–1589) 1574 m. *agendos* (arba vieno iš gausių jos perspausdinimų). Vėliau paliudyti du trumpesni šios maldos variantai, vienas – 1605 m. anoniminiame katekizme, kitas – 3-ame J. Jaknavičiaus *Evangelijų* leidime ir Kasakauskio *Rožančiuje*. Abu variantai nėra išversti iš kitos kalbos, bet nepriklausomai vienas nuo kito sutrumpinti iš ilgesnio teksto.

Literatūra

Augstkalnis, Alvis 1933: „Jauns vecleišu teksts“, <i>Archivum Philologicum</i> 4, 108–122.	Zinkevičius, Zigmas 2000: <i>Lietuvių Poteriai. Kalbos mokslo studija</i> . Vilnius: MELI.
Falk, Markus & Felix Thies 2024: „Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen. II. Das Apostolische Credo“, <i>Archivum Lithuanicum</i> 26, 75–136.	Zinkevičius, Zigmas 1974: „Reikšmingas žemaitiškas rankraštinis tekstas“, <i>Lietuvių kalbotyros klausimai</i> 15, 171–193.
Thies, Felix & Markus Falk 2024: „Zur Geschichte der Beichtgebete im Altlitauischen (16. und 17. Jh.)“, <i>Baltu Filologija</i> 33(2), 81–112.	

BIRUTĒ TRIŠKAITĒ

Lietuvių kalbos institutas
birute.triskaite@lki.lt

**Pilypo Ruigio giesmės oficialiajame evangelikų
liuteronų giesmyne: nuo *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos*
Giesmû-Knygos (1732) link XXI amžiaus**

Prūsijos Lietuvos kunigas Pilypas Ruigys (Philipp Ruhig, 1675–1749) lietuvių raštijos istorijoje žinomas ne tik kaip kalbinių veikalų autorius ar sumanytojas, bet ir kaip religinių tekstų – Biblijos, postilės ir giesmių – vertėjas. Šių tekstų vertimais Ruigys svariai prisidėjo įgyvendinant Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriaus, vyriausiojo rūmų pamokslininko, Prūsijos generalinio superintendente Jono Jokūbo Kvanto (Johann Jacob Quandt, 1686–1772) lietuviškų knygų leidimo projektą, kuriame dalyvavo ir daugiau Prūsijos Lietuvos kunigų. Pranešime aptariamas Ruigio indėlis į Įsrities vyskupo Jono Berento (Johann Behrendt, 1667–1737) sudaryto giesmių rinkinio *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmû-Knygos* (Karaliaučius, ¹1732, ²1735 ir kt.), arba vadinamojo Kvanto-Berento giesmyno, repertuarą. Taip pat analizuojama Ruigio išverstų ir sukurtų giesmių recepcija vėlesnėse oficialiojo evangelikų liuteronų giesmyno redakcijose bei leidimuose telkiant dėmesį į du aspektus: 1) kiek jų publikuota; 2) koks jų redagavimo pobūdis.

NIJOLĒ TUOMIENĒ

Lietuvių kalbos institutas
nijole.tuomienne@lki.lt

Lietuvių kalbos traukimosi mechanizmas prarandant vartojimo funkcijas

Didžiulio baltų ir slavų paribio, kur vyko ilgai trukęs taikus dominavusios lietuvių kalbos keitimas baltarusių kalba, tyrimas fokusuojamas į neseniai išnykusias ar tebenykstančias 4-as lietuviškas salas Baltarusijoje Varanavo r. Hipotezę dėl pagrindinės kalbų kaitos priežasties – funkcijų perskirstymo vartojimo srityse – siekiama įrodyti rekonstruojant penkias sociolingvistines kalbų vartojimo situacijų schemas.

Tyrimas grindžiamas duomenimis iš 4-ių kompaktiškų lietuvių kalbos salų: Varanavo (LKA 806), Nočios (LKA 807), Rodūnios (LKA 808) ir Peleos (LKA 809). Sociolingvistinė ir kalbinė medžiaga rinkta nuo 1991 iki 2017 m. pildant „Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos. Sociolingvistikos“ anketą. Tyrimo laikotarpiu dauguma šių punktų gyventojų lietuvių kalbos aktyviai nebevartojo: arba jos nemokėjo, arba buvo primiršę (lietuviškai kalbėjo vaikystėje). Tačiau atskirose tirtų salų gyvenvietėse buvo rasta nuo 3 iki 12 vyresnių žmonių, kurie vis dar laisvai kalbėjo tradicine pietų aukštaičių tarme.

Ekspedicijų metu buvo nustatytas galimas, bet ne visuotinis, net keturių kalbų – lietuvių, baltarusių, lenkų ir rusų – vartojimas. Ištyrus šių kalbų teritorinį funkcijų pasiskirstymą, buvo išskirtos dvi lietuvių kalbos zonos: 1) pagrindinė ir 2) gretutinė.

Teritorijos, kurioms tyrimo laikotarpiu buvo nustatytas gana aukštas lietuvių kalbos išsaugojimo laipsnis, sudarė pagrindinę lietuvių kalbos zoną. Informantų prisiminimai liudija, kad XX a. pradžioje beveik visiems šios zonos gyventojams lietuvių kalba buvo pagrindinė (pirmoji) bendravimo kalba.

Vietovės, kurių gyventojai lietuviškai kalbėjo tik vaikystėje ir jau apie 40 metų vartojo vietines slavų kalbas, buvo priskirtos gretinei lietuvių kalbos zonai. Ten lietuvių kalbos tradicija neturėjo visuomenės palaikymo ir buvo puoselėjama tik siaurame giminių ir pažįstamų rate. Tačiau šios zonos gyventojai lietuvių kalbos nebuvo pamiršę: suprato tyrėjų klausimus ir galėjo į juos atsakyti trumpais sakiniais, lietuviškai įvardijo objektus ir reiškinius.

Toks dviejų kalbų – lietuvių ir baltarusių – funkcijų buitiniu lygmeniu pasiskirstymas tiriamajame areale buvo gana stabilus XX a. pradžioje, tačiau vėliau suintensyvėjo ir kitokie kalbų kaitos procesai.

Kaip trečioji kalba, reikšmingą vaidmenį atliko lenkų kalba. Jos paplitimas visose tirtose salose buvo dvejo-pas. Visų pirma, tai buvo visuotinė-proginė religinių apeigų ir tikėjimo kalba, tačiau žmonės šios kalbos nevartojo kasdieniame gyvenime. Kitas lenkų kalbos plitimo šaltinis buvo dvarai. Ten lenkų kalba plito teritorinio židinio principu, todėl kaimuose, esančiuose arčiau dvarų, lenkų kalba pradėta vartoti kartu su lietuvių kalba arba vietoj jos.

Ketvirtoji tiriamojo regiono kalba – rusų – radosi tik sovietmečiu, bet sparti funkcinė jos plėtra padarė ženklų įtaką tiek nuo seno tame regione egzistavusios lietuvių-baltarusių dvikalbystės, tiek vėlesnės lietuvių-baltarusių-lenkų trikalbystės raidai.

Apibendrinant pačių gyventojų žodinį vertinimą, galima pastebėti, kad jų nurodyti vietinių kalbų tipai gana tiksliai koreliavo su šių kalbų funkcinio krūvio charakteristikomis ir paplitimo laipsniu. Lietuvių kalbą – mažiausiai paplitusią ir menkai funkciškai apkrautą – dauguma tirtųjų salų gyventojų vertino gana neigiamai (neįžvelgė jos prestižo). Lenkų kalba vertybių hierarchijoje pretendavo į prestižiškiausios kalbos poziciją, tačiau iš tikrųjų tokį žodinį jos vertinimą akivaizdžiai menkino funkcinis požiūris: siauras jos vartojimas (religinės apeigos) ir santykinai nedidelė teritorinė visuotinė vartoseną. Tokiu būdu baltarusių tarmė „po prostu“ tapo labiausiai paplitusia ir funkciškai apkrauta kalba. Būdama emociškai neutrali, ši baltarusių tarmė nesukėlė priešiško, todėl užėmė stipriausią poziciją prestižinėje vertinimo sistemoje.

Lietuvių kalbos funkcijų praradimas Baltarusijoje ir nuolatinis jos prestižo mažėjimas tapo pagrindine priežastimi, lėmusia lietuvių kalbos pasitraukimą iš aktyvios vartosenos.

JOLANTA VASKELIENĒ

VU Šiaulių akademija
jolanta.vaskeliene@sa.vu.lt

Naujadarai – asmenų pavadinimai

Lietuvių kalbos didžiąją leksikos dalį sudaro ne pirminiai žodžiai, o dariniai – kuriuo nors darybos būdu padaryti žodžiai. Paprastai lietuvių kalboje skiriami keturi pagrindiniai morfologinės žodžių darybos būdai: prefiksacija, sufiksacija, paradigmacija, kompozicija, taip pat mišrusis darybos būdas (Keinys 1999, 22–23; Urbutis 2009, 333–342; Vaskelienė 2024, 330–336). Tie patys žodžių darybos būdai būdingi ir naujadarams. Naujadarais tyrime laikomi į atraminius žodynus – BLKŽ (ar jo antraštiną), DLKŽ, LKŽe, LKŽPK ir TŽŽ – neįtraukti dariniai. Daiktavardžių naujadarais pavadinami patys įvairiausi negyvi ir gyvi daiktai (Paulauskienė 1994, 61), iš pastarųjų nemažą grupę sudaro asmenų pavadinimai. Jie ir pasirinkti tyrimo objektu. Pranešime kalbama apie asmenis pavadinančių naujadarų, rastų lietuvių autorių tekstuose, darybą, semantiką ir vartosenos ypatumus. (Tyrimui remiamasi empirine medžiaga, kaupiama pagal 2025–2027 m. vykdomą projektą „Lietuvių autorių naujadarai: daryba, semantika, vartoseną“ (Nr. K-2/2025), projektą remia Valstybinė lietuvių kalbos komisija.)

Tyrimas atskleidė, kad didžiausią asmenų pavadinimų naujadarų grupę sudaro dūriniai. Jie priklauso įvairiems darybos tipams, bet daugiausia dūrinių padaryta iš būdvardžio ir daiktavardžio (*bendrakartis*, -ė, *dailiablauzdis*, -ė, *mėlynšvarkis*, -ė, *skystagarbanis*, -ė, *smulkiažmogis*, *šlykštbernis*), iš dviejų daiktavardžių (*demonveidis*, -ė, *mėšlaveidis*, -ė, *karpanosis*, -ė, *ožkamergė*, *velniažmogis*, *žmogžvėris*) bei daiktavardžio ir veiksmazodžio (*mirčbaigys*, *paukščiadirbys*, -ė, *sielačiulpys*, -ė, *žmogšaudys*, -ė). Iš darybos kategorijų dominuoja veikėjų ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Čia didžiausias grupes sudaro priesagų -tojas, -a ir -ėlis, -ė vediniai (*nuplėšinėtojas*, -a, *replikuotojas*, -a, *žibuokliautojas*, -a; *apkemžėlis*, -ė, *nusigręžėlis*, -ė, *persikraustėlis*, -ė). Iš vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų daugiausia priesagos -ininkas, -ė vedinių (*freskininkas*, -ė, *erlickininkas*, -ė, *okudžavininkas*, -ė). Neretai asmenys pavadinami pagal kilimo bei gyvenamąją vietą, dažniausiai tai priesagos -ietis, -ė vediniai (*ladakietis*, -ė, *žvėrynietis*, -ė). Pranešime kalbama ir apie įvairių kitų darybos tipų naujadarus, pavadinančius asmenis, pvz.: *bukuolis*, -ė, *kresnuolis*, -ė; *smerekikas*, -ė, *žvengikas*, -ė; *donbasiškis*, -ė, *šaukliškis*, -ė; *skurena*; *madišius*, -ė; *seimūnienė*; *plastakius*; *virpiašnervis*, -ė, *atkištažandis*, -ė; *bendragyventinis*, -ė, taip pat ir apie nelietuviškus dėmenis turinčius asmenų pavadinimus, vadinamuosius koreliacinius darinius (Vaskelienė 2024, 366–370), pvz.: *ekslyrikas*, -ė, *ekssaugumietis*, -ė; *angelologas*, -ė; *pseudoišminčius*, -ė, *pseudorašytojas*, -a; *kvazibakalauras*, -ė.

Dėmesys kreipiamas į naujadarų pamatinius žodžius: dažniausiai naujadarai daromi iš realių (į žodynus įtrauktų) pamatinių žodžių, bet yra ir tokių, kurie padaryti iš potencinių pamatinių žodžių, t. y. naujažodžių, pvz., *neištikimautojas*, -a : **neištikimauti* : *neištikimas*, -a. Naujadarų darybos pamatu eina tiek stilistiškai neutralūs pamatiniai žodžiai, tiek ir stilistiškai žymėti (vulgarizmai, menkinamąją reikšmę turintys žodžiai ir pan.), pvz.: *apsišikėlis*, -ė, *nuokruša*, *bekiaušis*, *plačiašiknis*, -ė. Kai kurių asmenų pavadinimų neigiama konotacija atsiskleidžia kontekste.

Kalbama ir apie naujadarų vartosenos ypatumus bei jų funkcijas tekste. Parodoma, kad kai kurie asmenys pavadinantys naujadarai vartojami kaip realių darinių bendrašakniai sinonimai, pvz., naujadaras *snargliūnas*, -ė laikytinas realių (į žodynus įtrauktų) bendrašaknių darinių *snarglius*, -ė, *snargla*, *snargliūzas*, *snargliuva* sinonimu (apie darybinius sinonimus žr. Vaskelienė 2013; 2024, 371–379). Atskleidžiamas naujadarų kaip kohezijos priemonės vaidmuo tekste.

Šaltiniai ir literatūra

- BLKŽ – Liutkevičienė, D. (vyr. red.). *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga <https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/>
- DLKŽ – Keinys, S. (red.). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 8-as patais. ir papild. leid. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, elektroninis variantas, 2021. Prieiga <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/>
- Keinys, S. (1999). *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- LKG – Ulvydas K. (red.). (1965). *Lietuvių kalbos gramatika I*. Vilnius: Mintis.
- Keinys, S. (1999). *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>
- LKŽPK – *Lietuvių kalbos žodyno Papildymų kartoteka*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015. Prieiga <https://ekalba.lt/lkz-papildymu-kartoteka/>
- Paulauskienė, A. (1994). *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. (2013). Vilnius: Alma littera.
- Urbutis, V. (2009). *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaskelienė, J. (2013). Darybinių sinonimų, darybinių variantų ir paronimų panašumai bei skirtumai. *Žmogus ir žodis*, 15(1), 206–214.
- Vaskelienė, J. Žodžių daryba (2024). In Balčiūnienė, A., Drukteinis, A., Kazlauskaitė, R., Vaskelienė, J. *Praktinė bendrinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: VU leidykla, 310–487.

LAURA VILKAITĖ-LOZDIENĖ

Vilniaus universitetas
laura.vilkaite@flf.vu.lt

JUSTINA BRUŽAITĖ-LISECKIENĖ

Vilniaus universitetas
justina.bruzaite-liseckiene@flf.vu.lt

Passive constructions in the Lithuanian language: Are they more difficult to understand than their active counterparts?

There is a common belief that passive constructions are more difficult to process (and understand) than active ones. From the theoretical perspective, this could be explained from different standpoints, for instance, proponents of usage-based or frequentist approaches would claim that passive constructions are less frequent and therefore more complex to process. At the same time, generativists would argue that passive constructions require a movement operation and thus are more complicated for the parser to decode (see Paolazzi et al., 2019 for a more detailed discussion). However, the empirical data calls these claims into question. Some studies have suggested that passives are indeed read faster than active constructions (Paolazzi et al., 2019), while others indicate that passives are hard to interpret only if you are a lower-achieving language user and have less experience with them (Dąbrowska & Street, 2006; Street & Dąbrowska, 2010).

The present study sets out to explore whether passive constructions are read more slowly than active ones in yet another language, Lithuanian, where this question has been unexplored so far. It includes two groups of readers: young and older adult native speakers of Lithuanian, to see whether lifelong experience with language contributes to the understanding of passive constructions.

Methodology

A self-paced reading experiment was designed to study the processing of target constructions while reading. Following a between-subjects design, the participants read one of the two versions of nine short stories, containing either passive constructions or their active counterparts. The target constructions included both *basic passives* (*subjectful agentless passives*, $n = 22$ constructions) and *impersonal passives* (*subjectless agentless passives*, $n = 10$ constructions), following the classification by Nau et al. (2020). After the reading task, participants also completed a questionnaire where they were prompted to choose between alternative sentences, either in passive or active voice. They were encouraged to comment on their choices orally.

40 young (18 to 35-year-olds) and 30 older (65+) native speakers of Lithuanian participated in the study. Their reading habits and working memory capacity were also measured for the analysis.

Results and discussion

The reading experiment's results will be analysed statistically using linear mixed effects models, while the participants' comments will be analysed using qualitative content analysis.

The findings will provide insights into how readers with different linguistic experiences behave when reading passive construction and their preferences for passive versus active voice in reading. The results will be interpreted in light of the usage-based theory.

References

- Dąbrowska, E., & Street, J. (2006). Individual differences in language attainment: Comprehension of passive sentences by native and non-native English speakers. *Language Sciences*, 28(6), 604–615.
- Nau, N., Spraunienė, B., & Žeimantienė, V. (2020). The passive family in Baltic. *Baltic Linguistics*, 11, 27–128.
- Paolazzi, C. L., Grillo, N., Alexiadou, A., & Santi, A. (2019). Passives are not hard to interpret but hard to remember: Evidence from online and offline studies. *Language, Cognition and Neuroscience*, 34(8), 991–1015. <https://doi.org/10.1080/23273798.2019.1602733>.
- Street, J. A., & Dąbrowska, E. (2010). More individual differences in language attainment: How much do adult native speakers of English know about passives and quantifiers? *Lingua*, 120(8), 2080–2094.

LORETA VILKIENĖ

Vilniaus universitetas
loreta.vilkiene@flf.vu.lt

Kalbos darbo aplinkoje

2020–2021 m. Vilniaus universiteto Lituanistinių studijų katedros tyrėjos vykdė sociolingvistinį projektą *Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys* (plačiau žr. Ramonienė 2022). Šį projektą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija, jam vadovavo Inga Hilbig. Vykdamas projektą socialinių tyrimų įmonės NORSTAT internetu buvo atlikta reprezentatyvi kiekybinė Lietuvos gyventojų apklausa. Be to, duomenys rinkti ir kokybiniais pusiau struktūruotais interviu. Tačiau šiame pranešime dėmesys sutelkiamas tik į kiekybinės apklausos dalyvių atsakymus į vieną iš kompleksinių klausimų: Kokias kalbas Jūs bent kartais vartojate darbe? Detaliau buvo teirautasi apie sakytinę bei rašytinę komunikaciją, skirtingus jos dalyvius: bendradarbius, klientus, vadovus. Į klausimą internetu atsakė 1003 respondentai, kurių amžius 18–74 m. ir kurie gyvena įvairiose Lietuvos vietose. Pabrėžtina, kad šie duomenys dar nebuvo niekur skelbti ar plačiau aptarti. Tad pranešime keliamas tikslas atsakyti į tokius klausimus: kurios kalbos ir koku mastu vykdant tyrimą buvo vartojamos Lietuvoje darbo aplinkoje; su kuriomis kalbomis iš viso susiduriama darbe; kokiose komunikacinėse situacijose prireikia įvairių kalbų. Taip pat pateikiama statistika, koks skirtingo išsilavinimo respondentų poreikis vartoti įvairias kalbas darbo vietoje, analizuojama, kaip kalbų vartojimas darbe susijęs su respondentų gyvenamąja vieta (miestu, miesteliu ar kaimu) ir gimtąja kalba.

Sociolingvistinės apklausos periodiškai vykdomos ir Latvijoje (žr. Lauze 2017; Kļava, Vītola 2022). O 2022 m. publikuotoje sociolingvistinėje studijoje Gunta Kļava ir Kerttu Rozenvalde (2022: 106–132), atlikusios kiekybinį tyrimą, pateikia išsamią informaciją apie kalbų vartojimą ir poreikius Latvijos darbo rinkoje. Duomenys analizuojami įvairiais pjūviais: skirtingų amžiaus grupių, įvairių gyvenamųjų vietų ir pan. Taigi Latvijos tyrėjų aptariamas panašus laikotarpis, kuris dėmesio centre buvo ir vykdant minėtą sociolingvistinį projektą Lietuvoje. Tačiau pabrėžtina, kad Latvijoje vykdytos apklausos klausimai nebuvo identiški tiems, kurie buvo įtraukti į Lietuvoje vykdyto tyrimo klausimyną. Tačiau kai kurios tendencijos gali būti palygintos. Tai ir daroma šiame pranešime. O tai leidžia atskleisti kalbų vartojimo Lietuvos bei Latvijos darbo rinkoje tam tikrų tendencijų panašumus ir skirtumus.

Gali kilti abejonių, ar pranešime aptariami duomenys vis dar aktualūs, nes Rusijos invazija į Ukrainą 2022 m. ir pabėgėlių banga į Baltijos šalis galėjo pakoreguoti kalbų situaciją darbo rinkoje. Pranešimo autorė tai puikiai supranta. Tačiau didesnio masto naujų apklausų duomenų kol kas nėra. Pranešime aptariama 2020 m. Lietuvoje vyravusi tendencija, kuri kai kuriais atžvilgiais per 5 metus gali būti ir nepakitusi arba pakitusi nežymiai, pvz., lietuvių, anglų kalbų atveju. Be to, pranešime aptariami duomenys gali tapti atskaitos tašku tolesniems tyrimams. Taip pat aktualus ir Lietuvos bei Latvijos tikslinės sociolingvistinės situacijos palyginimas, leidžiantis suvokti panašaus likimo šalių kalbinio elgesio raidos tendencijas.

Literatūra

- Kļava, G., Rozenvalde, K. (2022). Language in society: Language use in different sociolinguistic domains. In G. Kļava, I. Vītola (eds.), *Language Situation in Latvia: 2016–2020. A sociolinguistic study* (pp. 90–157). Riga: LVA.
- Kļava, G., Vītola, I. (eds.) (2022). *Language Situation in Latvia: 2016–2020. A sociolinguistic study*. Riga: LVA.
- Lauze, L. (ed.) (2017). *The Language Situation in Latvia: 2010–2015. A sociolinguistic study*. Riga: LVA.
- Ramonienė, M. (moksl. red.) (2022). *Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

RÉMY VIREDAZ

remy.viredaz@bluewin.ch

Germanic, Slavic, and Baltic ‘thousand’ once more

One of the best-known Germanic-Baltic-Slavic isoglosses is the word for ‘thousand’.

We shall focus on explaining the formal differences, with a brief end note on the (very modest) contribution of this word to Indo-European dialectology.

Etymology

Probably an adjective **tūs(o)nt-* < **tuHs-(o)nt-* ‘big’, cf. especially Neri 2009: 8.

Germanic

Material in Ross–Berns 1992: 621, 682.

Based mainly on van Helden 1900, 1906, it will be argued that **þūsundī* may well be the source of all Gmc. forms, some influenced by ‘hundred’.

East Baltic

Lith. *tūkstantis*, Latv. *tūkstuotis* (more in Endzelīns 183, Fraenkel 1135 f.).

Must have been an IE consonant stem (hence the alternation **-ont-/*-ntī*), enlarged in Baltic to **-ant-i-*, hence the feminine gender in Old Lith., shifted again to a masculine in the standard modern language after ‘hundred’.

The *k* may be epenthetic (Stang 1966: 109) or/and analogical of the root *tuk-* ‘fat, big’ (Fraenkel 1136, Comrie 1992: 792).

The hardest nut to crack is the (East) Baltic internal cluster *-st-* instead of *-s-* of other languages.

Earlier attempts involve PIE **-sk-*, **-ts-*, or the short ordinal Lith. *tūkstas*. (References and criticism will be given.)

Our first, proud attempt was a PIE **tūst(o)nt-*, with dissimilation of the medial *t* in all branches except East Baltic. However, it has been impossible to find a plausible etymology (**tuH(-s)-sth2-(o)nt-?*).

Other attempts call on the Baltic inchoative present verbal suffix *-sta-*, of which **tū(k)-st-ant-* would have been the participle. Comrie l. c. thinks of a confusion between an older present stem **tūš-a-* and a newer stem **tū-sta-*. Smoczyński 2018: 1533 wants to start from **tūñk-sta-*.

However, among other flaws, an inchoative suffix is unjustified in a word for ‘thousand’, which is not a ‘growing’ but just a ‘big’ number.

Our own current suggestion is that the Baltic reinterpretation of inherited **tūsant-* ‘thousand’ as a participle **tū-st-ant-* rests on a hypercorrection arisen in reaction to a presumable dissimilated variant pronunciation **-sant-* of the inchoative participles in *-stant-*. This merely formal analogy would not require an inchoative or even participial interpretation of **tūstant-* ‘hundred’.

Fennic

Finnish *tuhat*, gen. *tuhannen* and its Fenno-Volgaic cognates are derived in SKES V: 1374 (1975) from an early Balt. **tūšamtē*, which is an impossible Baltic form. It will be argued that they can reflect an early Balt. **tūsantis* or **tūstantis*, and that Jakob’s suggestion of a Wanderwort of unknown origin (2024: 144 f., cf. Stang 1972: 59) is not necessary.

Slavic

OCS *tysęšti* and *tysōšti* from *-*tji*.

Final reshaped to *-*tja* in most of East and South, but to masc. *-*tjъ* in West Slavic (cf. Comrie 1992: 793).

For the dialectal distribution of *ę or *q, see Comrie 1992: 793 f., who suggests that *q is analogical of the participles – which makes **tysętji* the one original form.

The internal -s- (against RUKI) may be analogical of the inherited word for ‘hundred’ (Derksen 2015: 474); perh. **tūšintjī* → **tūčintjī*.

Old Prussian

tūsintons acc. pl.

Except for this word, the distinction is clearly preserved in Baltic languages between *-*mt-* and *-*nt-*.

Accordingly, *m* in *tūsintons* must be analogical of ‘hundred’, even though the latter is not attested in OPr.

The lack of **i* or **j* in the ending makes Smoczyński’s view likely (2018: 1532 f.) that the OPr word is borrowed from MHG *tūsent*.

IE dialectology

We don’t know:

- whether Balt. **tūsont-*, Germ., Slav. **tūsntī* was a real G-B-S isogloss or if it extended to other dialects such as Celtic, Albanian or/and Armenian, in which the old terms (if any) have been ousted by loans;
- whether **tūs(o)nt-* is a common innovation or a common retention;
- whether the identical ending (and original feminine gender) of Latin **smī-ġ^hsl-ī* (if this is the source of *mille*) and Germ.-Slav. **tūsntī* is coincidental or constitutes another isogloss that straddles the **ġheslo-* vs. **tūs(o)nt-* divide.

References

- Comrie 1992: Bernard Comrie, “Balto-Slavonic”, in *IE* 717-833.
- Derksen 2015: Rick Derksen, *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*, Leiden & Boston.
- Endzelins: Jānis Endzelīns’ *Comparative Phonology and Morphology of the Baltic Languages*, transl., The Hague & Paris, 1971.
- Fraenkel: Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg & Göttingen, 1962–1965.
- IE: Jadranka Gvozdanović (ed.), *Indo-European Numerals*, Berlin & New York, 1992.
- Jakob 2024: Anthony Jakob, “The palaeo-Baltic substrate: a methodological exploration”, in: Santeri Junntila (ed.), *E litoribus Balticis etymologiae*, Uralica Helsingiensia 15, Helsinki 2024: 123–162.
- Neri 2009: Sergio Neri, review of Don Ringe, *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*, in *Kratylos* 54, 2009 : 1-25.
- Ross–Berns 1992: “Germanic”, in *IE* 555-715.
- SKES V: E. Itkonen, A. J. Joki, R. Peltola, *Suomen kielen etymologinen sanakirja*, V, Helsinki 1995.
- Smoczyński 2018: Wojciech Smoczyński, *Lithuanian Etymological Dictionary*, Berlin etc., transl.
- Stang 1966: Christian S. Stang, *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*, Oslo (etc.).
- Stang 1972: Christian S. Stang, *Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen*, Oslo/Bergen/Tromsø.
- van Helten 1900: Willem van Helten, “Zu den malbergischen Glossen und den salfränkischen Formeln und Lehnwörtern in der Lex Salica”, *BGDSL* 25: 225-542.
- van Helten 1906: Willem van Helten, “Zum germanischen Zahlwort”, *IF* 18, 84-126.

VILMA ZUBAITIENĖ

Vilniaus universitetas
vilma.zubaitiene@flf.vu.lt

Dėl XVII a. lotyniškos lietuvių kalbos gramatikos fragmento Hiobo Ludolfo rankraštiname archyve

2024 m. buvo švenčiamas Hiobo Ludolfo (1624–1704), poligloto, orientalistų, etiopistikos mokslo pradininko Europoje, parašiusio etiopų gramatiką ir žodyną, pirmąją amharų kalbos gramatiką, palaikiusio ryšius su filosofu Gottfriedu Wilhelmu Leibnizu ir kitais to meto intelektualais, 400-osios gimimo metinės. Tų pačių metų rudenį į mane elektroniniu laišku kreipėsi Gunnaras Retzlaffas, kuris nurodė, kad 1703 m. testamente Ludolfas užsimena padovanojęs Frankfurto prie Maino miesto bibliotekai keletą knygų ir rankraščių, tarp jų ir lietuviškų. Apie 1704 m. bibliotekininkas Johannas Martinas Waldschmidtas (1650–1706) sudarė viso Ludolfo palikimo katalogą – vadinamąjį Waldschmidtto katalogą, kuriame jis suminėjo rankraščius ir spausdintus leidinius, pavadindamas sąrašą „Legatum Ludolfianum“. Spausdinti leidiniai buvo integruoti į bendrą bibliotekos fondą, o rankraščiai, įvairios medžiagos rinkiniai ir laiškai liko kaip atskiras rankraštinis palikimas. Daugelis dovanotų spausdintų leidinių dingo per Antrojo pasaulinio karo bombardavimus 1943–1944 m., o rankraščių fondas, saugomas Johanno Christiano Senckenbergo Frankfurto universiteto bibliotekoje, išliko beveik visiškai pilnas. „Legatum Ludolfianum“ sąraše buvo nurodytas ir lietuviškas katekizmas (*Lutheri (Mart.) Catechismus, Lithuanicè*), tačiau fonduose jis neberandamas. Išlikęs rankraštis „Rudimenta linguae Lithuanicae. A Studioso qvodam com[m]unicata“ (sign. Ms. Ff. H. Ludolf II 32 Fasc. G Nr. 5). Iš aprašo matyti, kad rankraštį sudaro 10 lapų, tekstas pateikiamas dviem kalbomis: lietuvių ir lotynų („Text litauisch und latein. 10 Bl. Geheftete Lagen, 20,1–20,5 x 15,5–16,6 cm.“). Lotyniškas pavadinimas į lietuvių kalbą verčiamas „Lietuvių kalbos pagrindai“, o paantraštė: „Vieno studijuojančiojo pateikta / perduota“. Antrasis lapas pradedamas taip: *Rudimenta Lithuanica. Descriptum a famulo*. Taigi lietuvių kalbos pradžiamokslį ar gramatikos santrauką Ludolfui pateikė nežinomas asmuo („studiosus“ – studentas, siekiantis mokytis; tarnas / patarnautojas).

Iš gautos rankraščio faksimilės matyti, kad persirašyta tik dalis mokomosios lietuvių kalbos gramatikos (nei ortografijos, nei akcentologijos, nei sintaksės dalių nėra). Rankraštyje pateikiama daiktavardžių, būdvardžių, įvardžių linksniavimo, o veiksmažodžių (atskirai veiksmažodžio *esmi*) asmenavimo paradigmų, kiekvienos linksniuotės konkrečių daiktavardžių sąrašų, būdvardžių laipsniavimo pavyzdžių, pagrindinių skaitvardžių ir įvardžių inventoriai ir kt.

Šio pranešimo tikslas aprašyti iki šiol nežinoto rankraščio struktūrą bei palyginti jį su pirmosios Prūsijos Lietuvos gramatikos – Danieliaus Kleino „Grammatica Litvanica“ (1653) atitinkamų skyrių medžiaga. Taip pat parodyti įvairių kalbų pradžiamokslių, pavadintų „Rudimenta“ tradiciją. Kas buvo šios XVII a. gramatikos ar lietuvių kalbos vadovėlio autorius, kada darytas nuorašas, kaip nuorašas pateko į Ludolfo rankas, lieka mįslė ateities tyrimams.

VILMA ZUBAITIENĒ

Vilniaus universitetas
vilma.zubaitiene@flf.vu.lt

LINA PLAUSINAITYTĖ

Vilniaus universitetas
lina.plausinaityte@flf.vu.lt

Naujojo Testamento lietuviški vertimai (1701, 1727) ir Prūsijos Lietuvos leksikografija

Šio pranešimo tikslas – aptarti Ciuricho centrinėje bibliotekoje saugomo 1701 m. Naujojo Testamento (toliau – NT1701) egzemplioriaus (sign. WE 613) gausius rankraštinius taisymus, jų sąsajas su 1727 m. Naujojo Testamento vertimu (toliau – NT1727) ir ryšius su rankraštiniais bei spausdintais Prūsijos Lietuvos žodynais: anoniminiu „Clavis Germanico-Lithvana“ (XVIII a. pradžia), Jokūbo Brodovskio (Jacob Brodowsky, apie 1740), Frydricho Vilhelmo Hako (Friedrich Wilhelm Haack, 1730) ir Pilypo Ruigio (Philipp Ruhig, 1747) žodynais.

1701 m. Naujojo Testamento vertimas iš senosios graikų kalbos į lietuvių Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriaus, vyskupo Bernhardo von Zandeno (Bernhard von Sanden) rūpesčiu buvo išleistas Karaliaučiuje, Johanno Reusnerio spaustuvėje. Pagrindiniu NT1701 vertėju laikomas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangelikų reformatų superintendentas Samuelis Bytneris (Samuel Bythner). Tikėtasi, kad vertimu galės naudotis tiek Prūsų Lietuvoje, tiek LDK esančios lietuvių parapijos. Tačiau vertimo tekste buvo nemažai LDK specifinės leksikos ir slaviškų skolinių, kurie buvo nesuprantami Prūsijos Lietuvos skaitytojams. Todėl vertimą peržiūrėjo kunigas Frydrichas Zigmantas Šusteris (Friedrich Sigismund Schuster) ir prie nesuprantamų ar svetimų žodžių skliausteliuose pridėjo aiškesnius, Prūsijos lietuvių tarmėms artimesnius variantus (plačiau žr. NT1701 publikuotą Šusterio pratarmę, Rhesa 1816, 24–31, Bezzenberger 1877, 9–13). Nepaisant to, dėl kalbinių skirtumų daugeliui Prūsijos lietuvių NT1701 liko svetimas, nepriimtinas ir Prūsijos Lietuvoje neprigijo.

1727 m. pasirodė naujos redakcijos Naujasis Testamentas (NT1727), kurį vertė ir rengė keli žinomi kunigai: Reinholdas Rozenbergas (Reinhold Rosenberg) iš Tilžės), Kristupas Rėbentišas (Christoph Rebentisch) iš Gumbinės, Jobas Naunynas (Hiob Naunien) iš Ragainės ir Pilypas Ruigys iš Valtarkiemio, kuris atliko didžiąją darbo dalį. Vertimo pagrindas buvo vokiškasis Martyno Liuterio (Martin Luther) leidimas. NT1727 buvo dvikalbis – lietuviškas tekstas buvo pateiktas greta vokiško Liuterio vertimo. Toks sprendimas buvo naudingas dvikalbėms parapijoms ir mokykloms – padėjo mokytis kalbos bei užtikrino vertimo tikslumą (Rhesa 1816, 34). Gotfrydas Ostermejeris (Gottfried Ostermeyer) savo „Lietuviškų giesmynų istorijoje“, kritikavo šį leidinį, teigdamas, kad tikslingiau buvo remtis ankstesniu 1701 m. vertimu, kuris buvo pritaikytas tiek Prūsijos, tiek LDK parapijoms. Be to, senasis vertimas kai kuriais atvejais buvęs tikslesnis (Ostermeyer 1793, 263).

Nagrinėjamas NT1701 egzempliorius kaip tik ir rodo mažiausiai dviejų nenustatytų rankraštinų įrašų autorių siekį suredaguoti NT1701 vertimą taip, kad jis taptų priimtinas Prūsijos lietuviams. Knygos paraštėse ir tarp eilučių gausu įvairių redakcinio pobūdžio pastabų, atspindinčių LDK ir Prūsijos Lietuvos tarmių skirtumus. Pastabos skirtos ortografijos, leksikos, gramatikos ir sintaksės dalykams. Vartojami ir korektūros ženklai, netinkami žodžiai išbraukiami, įterpiama papildomų žodžių. Kai kur redaguojamos ištisos NT1701 eilutės, kai kur po specialių ženklų prirašyti vertimų variantai, tačiau originalieji teksto segmentai paliekami. NT1701 skliausteliuose nurodyti Prūsijos Lietuvos žodžiai ir frazės tekste pateikiami kaip pagrindiniai (nubraukiant skliaustelius), o Prūsijos Lietuvai nebūdingi variantai apskritai išbraukti. Paraštėse gausiai prirašyta Biblijos vietų nuorodų, kurios rodo, jog buvo naudojamos Biblijos konkordancijos, siekiant užtikrinti pasikartojančių citatų vertimo tikslumą visame tekste.

Taisymų palyginimas su NT1727 rodo, kad dalis jų (ypač leksikos lygmeniu) atspindi NT1727. Tačiau yra ir nemažai skirtumų, kuriuos galėjo lemti tiek skirtingi vertimo šaltiniai, tiek ankstesni NT vertimai, tiek vertėjų individualūs pasirinkimai, siekis nenutolti nuo originalo ar sklandžiau išreikšti mintį.

Įdomus ir ligi šiol menkai tyrinėtas yra ir klausimas, ar NT1701 galėjo būti panaudotas XVIII a. Prūsijos Lietuvoje leksikografijai. Kai kurios čia nagrinėjamo NT1701 egzemplioriaus vietos leidžia išvelgti įdomių sąsajų tarp taisymų ir rankraštinės XVIII a. pradžios leksikografijos. Pavyzdžiui, Mt 5, 26 eilutės vertime vietoje žodžio *pinigėlis* yra siūlomas žodis *žvynelis*, kuris pirmą kartą paminėtas anoniminiame *Clavis Germanico Lithuanica*, o vėliau ir Brodovskio žodyne.

Kol kas sunku pasakyti, kas galėjo būti NT1701 taisymų autoriai ir kokiais šaltiniais jie rėmėsi. Šiuo tyrimu siekiama parodyti, kiek Ciuricho egzemplioriaus rankraštiniai taisymai – iš esmės NT1701 redagavimas – sutampa su publikuota NT1727 versija ir kurie taisymai rodo ryšį su to meto rankraštine ir spausdintine Prūsijos Lietuvos leksikografija.

Literatūra

Bezenberger, Adalbert. 1877: <i>Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache. Auf Grund litauischer Texte des XVI und des XVII. Jahrhunderts von Dr. Adalbert Bezenberger</i>, Göttingen: R. Peppmüller. [Ostermeyer, Gottfried.] 1793: <i>Erste Littauische Liedergeschichte, ans Licht gestellet von Gottfried Ostermeyer, der Trempen-schen Gemeine Pastore seniore und der Königl. Deutschen</i>	<i>Gesellschaft zu Königsberg Ehrenmitglied. Königsberg, gedruckt mit Drießischen Schriften</i>, 1793. Rhesa, L[udwik] [Jedemin], 1816: <i>Geschichte der litthauischen Bibel: ein Beytrag zur Religionsgeschichte der Nordischen Völker von D. L. I. Rhesa [...]</i> Königsberg, 1816, gedruckt in der Hartungschens Hofbuchdruckerei.